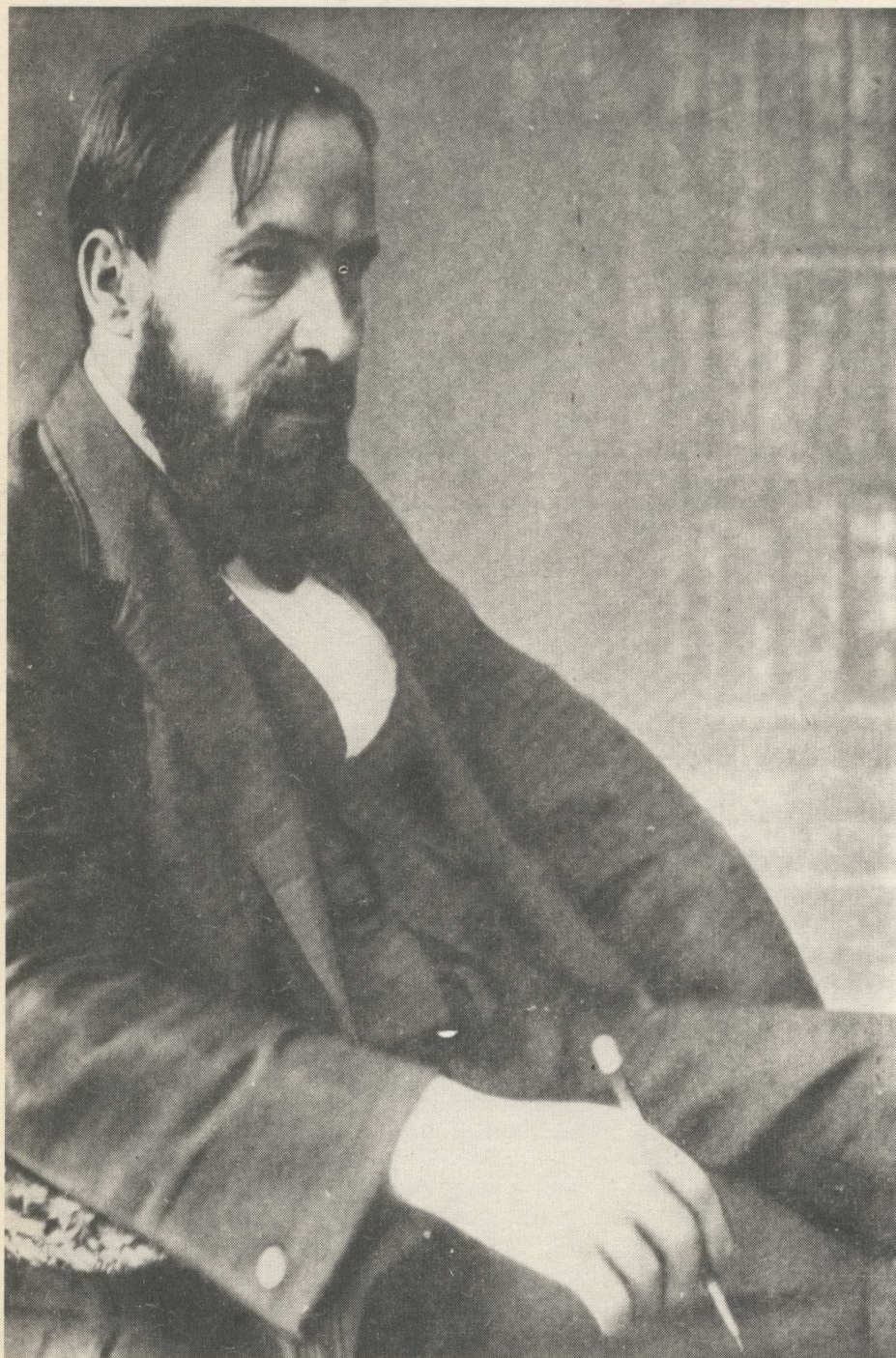

ÉDES

V. ÉVFOLYAM 2. SZÁM
1983. ÁPRILIS—JÚNIUS
ÁRA: 9,50 FORINT

ANYANYELVÜNK

A tartalomból

Benkő László:

Juhász Gyula, a nyelv-
művész

Lőrincze Lajos:

A nyelvművelő Zsirai
Miklós

Martinkó András:

További szótévesztések

Wolf Tibor:

Hová tűntél bodor-
modor?

Karinthy Ferenc:

Aszinkron

Büky László:

Varietas delectat?

Fürtös Gusztáv:

Néhány szó a mondatrit-
musról

Bakonyi István:

Hatékonyabb anyanyelvi
nevelés

Szepesy Gyula:

Hol a hiba, mi a hiba?

Bor Ambrus:

Süket rilé

Horváth János:

Vidám sarok

Biró Ágnes:

Iszkiri, Cicke, Fogdmeg

Száz éve született, 1883. április 4-én, Juhász Gyula, költő, tanár, újságíró,
nyelvünk nagy művésze, a huszadik század magyar lírájának kiváló képviselője.

Megjelenik
a Magyar Tudományos
Akadémia
anyanyelvi, helyesírási
és magyar nyelvészeti
bizottságának, valamint
a Magyar

Nyelvtudományi
Társaságnak és a TIT
országos magyar nyelvi
választmányának
támogatásával.

A szerkesztő bizottság
elnöke:

Lőrincze Lajos
Szerkesztő bizottság:

Deme László,
Fábián Pál,
Fülöp Lajos,
Grétsy László,
Kovalovszky Miklós,

Ladó János,
Rácz Endre,
Somogyi Béla,
Szathmári István,
Szepe Gyula,
T. Urbán Ilona
Felelős szerkesztő:

Bencédy József

Szerkesztő:

Csatár Imre

A rajzokat Dallos Jenő
és Kaján Tibor
készítette.

Szerkesztőség:

Budapest,

Lenin krt. 9-11.

1906

Telefon: 429-350

Kiadja:

a Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó:

Siklósi Norbert igazgató

Megjelenik negyed-

évenként

Egy szám ára: 9,50 Ft.

Terjeszti a Magyar Posta. Elő-
fizethető a hirdlapkézbesítő
postahivataloknál és a Posta
Központi Hirlapirodánál
(postacím: Budapest, V., Jó-
zsef nádor tér 1. 1900) Köz-
vetlenül vagy postautalvá-
nyon, valamint átutalással a
KH1 215-961 62 pénzforgalmi
jelzőszámra. Előfizetési díj: fél-
évre 19 Ft, egy évre 38 Ft.
Külföldiek részére előfizethe-
tő a „Kultúra” Könyv és Hir-
lap Külföldi Kereskedelmi Vállalat-
nál, H-1389 Budapest, posta-
fiók 149.

Szedte a Nyomdaipari Fény-

szedő Üzem 837134/09

Szolnoki Nyomda

Felelős vezető:

Gombkötő Béla igazgató

INDEX: 25 224

HU ISSN 0139-0457

Juhász Gyula, a nyelv művész

Érdekes játék volna megkér-
dezni különböző korú, foglal-
kozású egyéneket vagy cso-
portokat: mi jut eszükbe, ha
Juhász Gyulára gondolnak.
Valószínű, hogy a legtöbb
szavazatot a *Milyen volt* ...
című vers kapná. Nyilván
azért, mert olyan emberi ér-
zések, gondolatok csendül-
nek föl benne, amelyek
mindannyiunk lelkében
visszhangoznak, megrezeg-
tetnek egy-egy húrt. De mi
teszi az emlékezésnek ezeket
az egyszerű, hétköznapi fosz-
lányait ilyen megragadó,
ilyen hatásos művészi remek-
ké? Nem más, mint az érzés
és gondolat nyelvi megfor-
málása, a kifejezőmódok és
eszközök mesteri ötvözteté
kovácsolása.

Egy tengercepp – mond-
ják – magában rejtja az egész
óceánt. A költői alkotás nem
azonosítható egy teljes élet-
művel. A szűkre szabott so-
rok most mégis ilyen minta-
vételes kísérletre kényszerí-
tenek.

A vers is takarékoságra
int. 12 sorában 65 szó van. Az
mindössze 40. Ezek mind-
egyike ismert, a köznyelvben
gyike ismert, a köznyelvben
is használatos vagy használ-
ható szó; a könnyű megértés,
a világos áttekintés záloga.

Hogy rendeződnek ezek a
szavak nagyobb egységekbe,
szókapcsolatokba, monda-
tokba? Mennyiségüknél fog-
va is kiemelkednek a jelzős
szerkezetek. Lássunk néhá-
nyat! A *szeme kékje* árulkodik
valamiről; ismerősen hang-
zik, de aligha mondta ki vala-
ki a költő előtt (csak *szeme
fehérjét* szoktunk emlegetni).
Tehát a művész becsapott
bennünket, játszott velünk.
Egy új jelet bűjtött régi
köntösbe. A *szeme színé*-ben

még ennyi újítás sincs. De
minden kisiskolás fölismeri
az alliterációt, melyet a rákö-
vetkező *visszarévedek* megte-
téz, az egész verssor pedig
négyyszeressé tágitja. Fölerő-
sítve ezzel is a vers egyik jel-
lemzőjét: a nyelv zenéjét. A
hangja selyme, meleg szava
szerkezetek mint kettős ér-
kelek, színesztéziák emel-
kednek ki.

Hát a mondatok? A költő
tulajdonképpen család játé-
kot űz velünk, s talán önma-
gával is. Egyrészt el akarja
hitetni, hogy az egykori szen-
vedélyes érzés már csak hal-
vány emlék, kőbe vonta az
idő és a feledés. Ezért a há-
romszorosan ismétlődő „nem
tudom már”. Csakhogy ezzel
a tagadó „nem tudommal”
szemben áll egy erőteljesen
cáfoló „tudom”, s ez nemcsak
leleplezi, hanem teljesen el-
söpri az álcázó tagadást. Ez-
zel a háromszorosan ismétléssel
a versszakos beosztás nélkül
is három részre tagolódik a
költemény, három különböző
skálában leütve ugyanazokat
a hangokat. Ám nemcsak
széttagolása ez a mondaniva-
lónak, hanem zárt egységbe
foglalása, szövegbe szerkesz-
tése is. A ritmikus ismétlés, a
tudom – nem tudom ellentét-
párok még jobban fokozzák a
már említett verszenét.

Még ebben a nagyon futó-
lagos áttekintésben sem ma-
radhat említés nélkül a költé-
szet egyik ősi, természetes ki-
fejezőmódja: a kép. Juhász
Gyula költői képeinek világá-
ba az Édes Anyanyelvünk ol-
vasói nemrég egy másik is-
mert, szép vers, a *Tiszai
csönd* kapcsán nyerhettek be-
pillantást.

Honnan ered, milyen for-
rásokból táplálkozik költőnk-
nek egy képzőművészeti ábrázolás-

ban is tiszteletet kiváltó nyelv-
vi ereje, varázsa? A termő ta-
laj természetesen a költői gé-
niusz, az istenáldotta tehet-
ség. De nem csupán ez. Ba-
bits Mihály, a költőtárs és ba-
rát írja, hogy Juhász Gyula a
száraz szivacs mohóságával
szív magába mindent, amit
lát, hall, olvas. „Shakespeare,
Jézus; egy szó, egy akkord:
agyában zenévé rezonál.”
Verseiben több mint hatszáz
személynév bukkan föl. Ne-
vek a Bibliából, mitológiából,
a legújabb művészetekből és
tudományágakból, s persze
az egész magyar és világiro-
dalomból. Maga is vallja,
hogy a régi magyar s az ide-
gen új irodalom egyként ihle-
tője. A modern külföldiek
nem egy alkotását tolmácsol-
ta magyarul. A költőtársak
nyelvhasználatát nemcsak fi-
gyeli, minősíti is. Íme egy
csattanós „szösszenet”: „Ka-
tona Bánk bánjának darabos
a nyelve. De ebben a nyers
kőben arany csillog.”

Juhász Gyula számára a
szók nem pusztá fogalomje-
lölő eszközök, hanem sajátos,
szinte mágikus erejű jelensé-
gek: „Szavak, csodálatos sza-
vak, Békitenek, lázitanak.”
Veszélyesek, csak a legna-
gyobb óvatossággal, a legna-
gyobb gondossággal lehet velük
bánni:

Formát keresni minden
gondolatnak
És elvérezni egy fonák
igén,
A parfümét érezni a
szavaknak
És tudni: minden szó
gonosz szirén.

Benkő László

A nyelv művelő

Zsirai Miklós

Egy kiváló nyelvtudós 1944-ben ezekkel a szavakkal foglalta el a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöki székét:

„A mai viszonyok között nem ígerek szép terveket, nagy szabású, üdvös újításokat. Programom nagyon egyszerű: szeretem nyelvemet, ezt a minden előtttem élt magyarnak lelkével átitatott drága örökséget, ezt a minden utánam élő magyarra átszarmaztatandó szent muzsikát, s gyönyörűséges kötelességemnek érzem ennek minél tökéletesebb megismertetését, megbecsültetését, megkedveltetését. Ennyi a programom, ezt azonban ma is – holnap is, jóban is – rosszban is vállalom.”

Ezt a nemes pátoszú, szép hitvallást Zsirai Miklós akadémikus tette, a finnugor nyelvészet egyetemi tanára, aki – s ezért emlékezünk most rá, születésének 90. évfordulóján – a magyar nyelv művelésnek, az anyanyelvi ismeretterjesztésnek is kitarító, sikeres munkása és támogatója volt. Fél évszázaddal ezelőtt például elvállalta az akkori nyelv művelő folyóiratnak, a *Magyarosan*-nak a szerkesztését, kiváló munkatársakat toborzott köré, magas színvonalra emelte, országos népszerűsége juttatta. Emlékszem, az én egykori vidéki iskolámban is igen sokan jártunk, olvastuk a lapot.

Zsirai Miklós viszonylag kevés nyelv művelő cikket írt, de ezek közül néhány mai is példának lehetne. Tudományos alaposságával, világos okfejtésével, szellemes stílusával. Csak egyet idézek ezek közül.

Nékám Lajos orvosprofesszor nagy cikket közölt nyelvünkéről, amelyben leírja, hogy a magyar nyelv mennyire nem állja meg a helyét a nyelvek versenyében: logikátlan, csiszolatlan, tele van szabálytalanságokkal, pontatlan, primitív, nehéz megtanulni.

„Valóban nehéz? – kérdi válaszában Zsirai. Ki hogy veszi. Nekem könnyű, az angolnak bizonyára nehezebb; a kínai nyelvvel nem boldogulok, viszont minden pekingi kuli játszva kezeli; a francia könnyen tanulja a latint, a magyar nehezebben, a japán még nehezebben; az első szláv nyelv megtanulása kemény dió, az ötödiket szinte tanulás nélkül megérti az ember. Melyik nyelv nehéz mármost: a magyar? – a kínai? – a latin? – az orosz? Éppilyen joggal kérdezhetném: kerékpározni, biliárdozni, tarokkozni vagy festeni nehezebb? Kinek egyik, kinek másik, kinek egyik sem, kinek valamennyi nehéz.”

A továbbiakban részletesen is sorra veszi az állításokat. Bemutatja Nékám járatlanságát, állításainak képtelenségét. Adatok tömegével győzi meg az olvasót, hogy a kifogásolt szabálytalanságok szinte minden nyelvben megvannak, kialakulásuk a nyelv történeti fejlődésének következménye. S hogy éppen ezek az úgynevezett szabálytalanságok adják meg a nyelvnek sajátos karakterét. Cikke – bátran mondhatom – ma is élvezetes olvasmány és kiváló forrásmű annak, aki nyelvünk rendszerének különleges sajátosságaival akar megismerkedni.

Cikkét, alapos, tudományos fejtegetését így végzi:

„Halhatatlannak hitt szegény magyar nyelv! (...) Jó voltál évezredek át magyar anyák altató dalának, szerelmes szívek turbékolásának, honszerző és honvédő hősök csatakiáltásának, Széchenyi gondolatai, Petőfi érzései szószólójának... és most... lerántották rólad a leplet! Nékám Lajos, a budapesti kir. magyar Pázmány Péter Tudományegyetemen a bő- és nemi kórtan ny.r. tanára „megállapította” rólad, hogy csúf kiütések vannak a testeden, halálos szervi bajokban szenvedsz, nem tudsz lépést tartani az élet fejlődő igényeivel... Elvégeztetted... Íme, a hal nem tud úszni, a fülemile rosszul énekel, a tölgyfa tökéletlenebb teremtménye az Istennek, mint a pálinka.” (Msn. III, 49.)

Lőrincze Lajos

Év: esztendő, kis: kicsi

A Magyar Ifjúság egyik régebbi száma beszélgetést közölt Illyés Kingával, a költészet hűséges és nagyon rokonszenves erdélyi tolmácsolójával „Illyés Kinga kis hercege” címen.

A beszélgetés során Illyés Kinga többek között ezt mondta: „Egészen másképp lát az ember, ha már magának is gyermekei vannak. Hat éves a fiam, négyesztendős a kicsi lányom.”

Valami szépség, kedves egyszerűség van ebben az utóbbi mondatban. A tartalmi háttérrel most nem szólva, úgy gondolom, több nyelvi-stilisztikai tényező is közrejátszik abban, hogy ez a beszéd mód kellemes hatást tesz ránk. Először is szerencsés a *hat éves* és a *négyesztendős* melléknév kiválasztása. Nemcsak azért, mert a mi nyelvünk nem tűri a stilisztikai cél nélküli ismétlést, tehát nagyon egyhangú lett volna akár az *év*, akár az *esztendő* kétszeri használata, hanem inkább amiatt, mert más a hangulata a két szónak. Az *év*

szót ugyanis a XVI. századig szinte kizorította az *esztendő* az irodalmi nyelvből, és csak Baróti Szabó Dávid újította fel a XVIII. század végén a nyelvújítás során, de aztán hamar elterjedt, és ma már az *esztendő* van visszaszorulóban. Ilyenformán azonban ez utóbbi szóban – mint értelmező szótárunk is jelzi – van valamilyen népi, régies vagy éppen veretes íz.

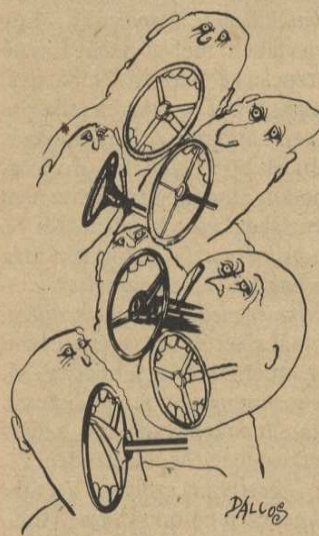
Még hatásosabb a *kicsi* lányom jelzős szerkezet. Általában így mondanánk: *kis lányom*. A *kicsi*-nek ilyen jelzőként való használata – az én ismereteim szerint – a széke-lyekre jellemző. Nekem Erdély levegőjét hozza, és ilyen balladarészletet idéz fel: „Elindula sírva az ő kicsi fia, Elindula sírva magoss Déva várra” – a Kőműves Kelemenné című balladából, vagy „Csakhamar elérte s oda nyújtá ujját, S hini kezdé szép az ő kicsi fiát” – a Budai Ilonából.

Hatásosan alakult a két egyszerű mondat szórendje is. Mert hiszen kezdődhetett volna az alannyal, ilyenformán: „A fiam hat éves, a kicsi lányom négyesztendős”. Mivel azonban ebben a beszédben a gyermekek életkorára esik a hangsúly – hiszen arról már az előző mondatban szó esett, hogy másképp lát az ember, ha gyermekei vannak –, tartalmilag is jobban ideillik az életkorra történő utalással való kezdés.

Végül pedig a jelzett mondat szerkesztés bizonyos ritmust, úgynevezett prózaritmust is eredményezett: „Hat éves a fiam, négyesztendős a kicsi lányom.” Az első mondat hiányzó két szótagját hatásos szünet pótolja.

Íme a legegyszerűbb mondanivalót is széppé, hatásossá lehet tenni!

Szathmári István

Dallos képepszótára
IRÁNYÍTOTT SZÖVEG

Lapunk múlt évi 4. számában szellemesen figurázza ki Rapcsák Lajos a *hétvégi vikend*-hez hasonló szerkezeteket. Szellemesen és jogosan: a *vikend* főnév jelentésének alapvető része, lényege a „hétvég”, a *hétvégi* jelző tehát nem adhat hozzá semmi újat. Cikkéhez azt a szerkesztőségi megjegyzést fűztük, hogy példáinak egy része nem tartozik ebbe a kifogásolandó csoportba, s hogy a kérdésre még visszatérünk.

Jogosan pécézte ki a szerző az ilyen jelzős kifejezéseket, mint *komfortos kényelem*, *közös kooperáció*, *tizenéves tinédzser*, *hádeszi alvilág*, *rövid short* stb. Példái közé került azonban több olyan *duplázódás*, *kétszereződés*, amelyet nem lehet *kifogásolnunk*, el-

A „hétvégi vikend”-hez

ítelnünk. Az azonos jelentésű szavak, a szinonimák ilyen használatát: *kezet ráz*, *paroláz* a rokonokkal; fogadja a *gratulációkat*, *jókívánatokat*; *rémképeket*, *víziókat* lát stb. A szinonimáknak ilyen halmozása nagyon gyakori nyelvünkben; célja az, hogy az új szóval egyrészt árnyaljuk, másrészt nyomatékosítsuk, amit ki akarunk fejezni. Az azonos jelentésű szavak gyakori és természetes összekeverülését mutatják az ilyen szóösszetételek is: *búbánat*, *szóbeszéd*, *osztályrész*, *fenevad*, *kőszikla*, *hadsereg*, *perpatvar*, *huzavona*, *bűbajos* (régén: *bűvös-bajos*) stb. Tehát: a *monoton egyhangúság* – nem he-

lyes. De lehet valami *monoton*, *egyhangú*. Viszont nem lehet *monoton és egyhangú*! (Ezt Rapcsák is kifogásolja.)

Néhány példájával az a baj, gond, hogy az idegen szó etimológiája, származásának, eredeti jelentésének ismerete nem él a mai beszélők tudatában. A szó jelentése az eredetihez képest megváltozott. A *limonádé* nem *citromos* víz, hanem általában valamilyen szörp, ezért lehet aztán *citromos* is. A *vécé*-ről se tudja az átlagos magyar nyelvérzék, hogy a *W.C.* a „water closet” rövidítése. Ezért nem is olyan képtelenség a *vízöblítéses* *vécé*, hiszen – az általános tudat szerint – nagyon sokféle le-

het. A *traktor* ugyan – szó szerint – azt jelenti: vontató. De a magyar nyelvhasználatban már aligha ugyanazt jelenti a két szó. Azonos-e a *fényesre glancol* azzal, hogy *fényesre fényesít*? Aligha! Az utóbbi valóban képtelenség, de ha már a *glancolás*-on tisztogatást, tisztítást ért az ember, akkor már van értelme a *glancolás* mértékét megjelölő határozónak is. *Bicikli* szavunk jelentésében sem a *két kerék* dominál már az emberek tudatában, ezért nem is érzi a legtöbb ember rossznak, helytelennek a *háromkerékű* vagy *egykerekű bicikli* kifejezést. Ezek megítélésében nem alakul ki egykönnyen egységes álláspont. Foglalkozni fogunk még velük.

A szerkesztőség

HOL A HIBA, MI A HIBA?

Tudjuk, nehéz dolguk van a hírlapíróknak. Nem csiszolgatják hónapokig, évekig írásait, mint az írók vagy műfordítók. Néha egy-két nap, sőt egy-két óra alatt kell cikkeket írniuk. Ámde ez nem menti föl őket attól, hogy gondot fordítsanak cikkeik nyelvezetére. Az utóbbi időben sajnálatos módon megszorodott a sajtótermékekben a nyelvi hibák száma. Az alábbiakban csupán néhány hírlap újabb keletű közleményeiből iktatunk ide szemelvényeket. Kérjük olvasóinkat, küldjenek nekünk hasonló nyelvi hibákat tartalmazó szövegeket olvasmányaikból, kivágva vagy kimásolva, a lelőhely megjelölésével. Íme a hibákat rejtő szövegek:

Azt a rendszert illeték ezzel a névvel, amelyben az „aki kapja, marja” elv érvényesül (Magyar Nemzet, 82. dec. 2. – h: „aki *birja*, marja”). – Csakhogy statisztikai időmérlegünk-ből eddig sem hiányzott egy perc sem. És – erre nem lehet pontos kalkulus – az a tény, hogy valamennyiünknek jobban kell dolgoznunk... nemcsak számszaki, hanem tapasztalati tény is (M. N. 82. dec. 9. – h: *kalkuláció* v. *számvetés*). – Egy korábban szerkesztett hamis oklevélben, melyet Szent László idejére testáltak, már együtt szerepel a két falu (M. N. 82. dec. 9. – h: idejére tesznek, helyeznek; *testál* = végrendelkezés, örökölt hagy). – Ha cirkusz, legyen hát cirkusz. Ha színház is netán, hében-korban, annál jobb (M. N. 82. dec. 11. – h: *hébe-korba* v. *hébe-hóba*). – A kifinomodott szemű pedagógosz néni biztosan messzemenő konzekvenciákat képes leszűrni (M. N. 82. dec. 11. – h: *paidagógosz* v. *pedagógus*). – Petőfi, aki még majdnem gyermek volt, imádkozta hazáját, és lelkesedetten énekelte (M. N. 83. jan. 3. – h: *lelkesen*, *lelkesedve*, *lelkesülten*, *lelkesedéssel*). – Igaz, ez alkalommal sikerült azt is tetten érni, miként kerül szembe egymással a mérnök és a publicista (M. N. 83. jan. 22. – h: sikerült azt is *megtudni* v. *megvilágítani*). – A fa ilyen környezetben halálraítélta a tápanyaghiány, a mérgek és a fellépő betegségek következtében (M. N. 82. dec. 22. – h: *halálra van ítélve*). – Ám – pestiesen szólva – a „töksötétben” még az utat ismerő is nehezen botorkál haza (M. N. 82. dec. 2. – h: *töksötétben*; és nem pestiesen szólva, hanem: *magyarán* mondva). – E conceptus lényege: e válságos világ sorozatos kihívásaiban adott annak a lehetősége is, hogy (Élet

és irodalom, 83. 3. sz. – h: *adva van* annak a lehetősége; *konceptió*, mert conceptus = fogalmazvány, vázlat, piszkozat). – May néven ismeri fél Németország, mint rajzoló, mert pompás politikai illusztrációit, karikatúráit és grafikonjait May névvel jegyezte (ÉS. 82. dec. 17. – h: *grafikáit*). – Elegendő csupán néhányszor átesni ilyen közleményen, és a védettség máris biztosított (Ludas Matyi, 83. 3. sz. – h: *biztosítva van*). – De sosem nagyképűsködik és sosem felejt el, hogy nem magasabb rendű azoknál, akiket pellengérré tűz (RTV-újság, 82. 50. sz. – h: *pellengérré állít*). – Hatása, amelyet kortársaira gyakorol, többnyire nehezen kihámozható az életrajzi adatokból (RTV. 83. 3. sz. – h: *nehezen hámozható ki*). – 23 találatot értek el a csapatok, de ez nem jelenti azt, hogy nyugodt lelkiismerettel kezdhetnék el mackóalvásukat a tavaszi kikeletig (Hétfői Hírek, 82. dec. 6. – h: *tavaszig*, mert *kikelet* = tavasz). – Kézen-közhöz címmel megírtuk rovatunkban, hogy az originált élelmiszerekre olykor nagy jóindulattal sem lehet ráfogni: töltő súlyuk, tartalmuk hiánytalan (Magyar Hírlap, 82. dec. 16. – h: *originál*, magyarosan: *eredeti*, *hiteles*, *szavatolt*, *hamisítatlan*). – *Sex-Lex*. Két hasonló latin szó a címe ennek az írásnak. A *lex* azt jelenti: törvény. A *sex* pedig... Hát igen! Annak idején, amikor Mózes a két táblára vésett ősi törvényt átvette, a hatodik parancsolat azt mondta: Ne paráználkodjál. A hatos szám latinul: *sex*. Ezért neveznek mindent *sexnek*, ami a nemi élettel kapcsolatos (Fehér megyei Hírlap, 82. nov. 13. – Vicclapba való közlemény. Mózesnek semmi köze sincs a latin nyelvhez. Továbbá: a magyar *hat* szó latinul *sex*, de a magyar *nem* (nemiség) szó latinul *sexus*). – Belső életét közvetlen környezete elől is rejtette. Szorongásait dühvel, jóságát gyilkos iróniával... Egy-egy nagy alakításának varázsereje beindította a közkíváncsiságot, legendák fonták körül alakját, amiket az irigység pletykaszintre szállított (Esti Hírlap, 82. dec. 3. – h: *dühvel*; alakját legendák fonták körül, amiket...; volna még egyéb javítás is). – Az alappeldányszám egységesen meghatározott? (Magyar Hírlap, 82. dec. 18. – h: egységesen *meg van határozva*).

Válogatta és összeállította:
Szepes Gyula

Tízéves az „Édes anyanyelvünk”- verseny

Október 24-én Kazinczy Ferenc szűkebb pátriájában, Széphalmon megható és bensőséges ünnepség közben hirdettek eredményt az „Édes anyanyelvünk” országos nyelvhasználati verseny résztvevői számára.

A Művelődési Minisztérium, a különböző szintű politikai, állami és tömegszervezetek anyagi és erkölcsi támogatásával szervezett versenyt az idén 10. alkalommal rendezte meg Sátoraljaújhely Város Tanácsa. E szerény jubileum lehetőséget nyújt arra, hogy számba vegyük az eddigi eredményeket.

1973 és 1978 között a versenykiírás szerint csak a gimnáziumok és szakközépiskolák legeredményesebb versenyzői juthattak az országos döntőbe. A megyék és megyei városok két-két, a főváros pedig az elődöntők eredményei alapján 12 tanulót küldhetett a sátoraljaújhelyi versenyre. 1979-től a szakmunkásképző intézetek és szakiskolák növendékei is résztvevői a vetélkedőnek. Anyanyelvi ismereteik szintjét, nyelvhasználati készségük mértékét a gimnáziumi és szakközépiskolai tanulókéhoz hasonló követelményekkel és igényességgel bírálja a versenybizottság.

A tíz alkalommal rendezett versenyen 819 iskola 883 diákja jutott a döntőbe. A verseny legjobbjai 500 Ft-os pénzjutalomban részesülnek, és elnyerik az első díjat jelentő és erre a célra készített bronz emléklapok. A bíráló bizottságok döntései alapján eddig 118 tanuló – közülük 25 fő szakmunkásképző intézetek növendéke – kapott első díjat. Ezek a tanulók 52 város 80 iskoláját képviselik.

Az iskolák közül a legeredményesebb a szegedi Radnóti Miklós Gimnázium, melynek hat tanulója kapott első díjat. Négy díjazott tanulót nevelt a gyöngyösi Berze Nagy János Gimnázium és a sátoraljaújhelyi Kossuth Gimnázium. Három első díjas tanulóval büszkélkedhetnek az alábbi intézmények:

Bajza József Gimnázium, Hatvan,
Gárdonyi Géza Gimnázium, Eger,
Nagy Lajos Gimnázium, Pécs,
Türr István Gimnázium, Pápa,
Zrínyi Ilona Gimnázium, Miskolc és
Zrínyi Miklós Gimnázium, Zalaegerszeg.

Két-két első díjat nyertek a következő intézmények tanulói:

Révai Miklós Gimnázium, Győr,
Bethlen Gábor Gimnázium, Hódmezővásárhely,
Egészségügyi Szakiskola, Kecskemét,
Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakiskola, Miskolc,
Zrínyi Ilona Gimnázium, Nyíregyháza,
Táncsics Mihály Gimnázium, Orosháza,
Ságvári Endre Gimnázium, Szeged,
Horváth Mihály Gimnázium, Szentes,
Versey Ferenc Gimnázium, Szolnok,
Nagy Lajos Gimnázium, Szombathely,
Bercsényi Miklós Gimnázium, Törökszentmiklós,
Fazekas Mihály Gimnázium, Budapest,
Táncsics Mihály Gimnázium, Budapest és
Veres Pálné Gimnázium, Budapest.

A megyék, megyei városok és a főváros közötti rangsorban Heves megye áll az élen, iskoláik tanulói 13 első díjat szereztek. Második helyen áll Budapest 11, a harmadikon Veszprém megye 9 érmes versenyzővel. Az anyanyelvi nevelésben eddig elért eredményekért a következő nevelők kaptak emléklapokat:

VIDÁM SAROK

Horváth János: Egyetemi hallgatók magyar irodalomtörténeti dolgozatairól című tanulmánya végén felsorakoztat jó néhány – akaratlanul is – humorosra sikerült mondatot a dolgozatokból. Például: – A Sári néniben egy öreg asszony guggolt a küszöbön. – Ilyenforma előzmények közé születik Balassa 1551-ben Zólyomban. – A szenvedőkhöz lehajlása kölcsönöz szárnyakat tollának. – Faludi Ferenc és Molnár János apát mérsékelt újitók voltak, nem tartoztak merész utódaik közé. – Sámson rókái farkukkal ugyan össze voltak kötve, de fejükkel külön voltak. – Érdekes ez a regény, sok hibája van. – A Himfy Szerelmei megírására a gyönyörű vidék és valószínűleg a szerelem ihlette. – Tolnainál a megőrülés sokszor következtelen, sőt azt éri, aki meg sem érdemli. – A hősnő alakja alkalmas lett volna, hogy kedves részeket mutasson be vele kapcsolatban az író. – Otthon nem nagyon kedvelték, és így az első alkalommal, mikor felnőtt, beállt katonának. – Nem nagyon tehetséges, sőt kissé már öregebb ember. – Jónás három napig tartózkodott a cethal gyomrában. – Időközben ugyanis megint kinevezés érte. – Stílusát regény- és drámaíróink részint tudatosan, részint tudatlanul követték. – Egyetlen gyermeke maradt életben, de az is meghalt. – Pázmány eleinte református szülők gyermeke volt. – Már egész fiatal korában észrevette magán, hogy különösen érdeklődik az irodalom iránt. – Sok szép terve volt még, de azokat egy gutaütés bevégeztelenül hagyta. – E költeményében Megöltem egy pillangót című verse jelenik meg először báb formájában.

Karinthy Ferenc: ASZINKRON

Szombaton reggel a pékség előtt várakozók közt összekap két izgága vásárló:

- Miért tolakszik elem?
- Én már itt álltam.
- Nem igaz.
- Fogja be a száját!
- Fogja maga!
- Paraszt!
- Tróger!

Az etimológusok úgy tartják, ám a nyelvtudományban járatlan előtt is nyilvánvaló, hogy az utóbbi kifejezés a német Träger szóból származik, melynek jelentése: hordár, teherhordó, szállítómunkás, munkás.

Hazánkban vagy negyedfél évtizede beszélünk munkás-paraszt hatalomról. Vajon hány évtizednek kell még eltelnie, hogy a sorbaállók ekképp sértegetsek egymást:

- Földbirtokos!
- Maga beszél? Bankár!
- Gróf!
- Kikérem magamnak! Iparmágnás!
- Aranykulcsos kamarás!

Dr. Pásztor Ottóné, Miskolc,
Róka Lajosné, Sopron,
Böröcz Józsefné, Kistelek (1976-ban),
Kis Kádi Géza, Zalaegerszeg,
Szende Béláné, Pécs (1977-ben),
Dr. Nagy Andorné, Eger (1978-ban),
Dr. Mészárosné Nyitrai Éva, Kecskemét,
Katona Rezsőné, Sátoraljaújhely (1980-ban),
Vinkóné Kovács Mária, Salgótarján (1981-ben),
Gömöri Árpád, Jászberény,
Papp Alice, Szolnok (1982-ben).

Egy évtized történelmi léptékekkel mérve nem nagy idő. Ennyit élt idáig az „Édes anyanyelvünk” verseny. Eredményei többet jelentenek, távolabbra mutatnak a cikkben közölt eredménylistánál. A verseny mozgósító ereje tízezreket készítet az anyanyelvvel való elmélyültebb foglalkozásra, a tiszta gondolatokat helyesen megformáló beszédre, a nyelv szolgálatára és fejlesztésére. A verseny szervezői számára ez volt és ez lesz a jövőben is alapvető indíték.

Daragó Ferenc

Óh, azok a sajtóhibák!

Az Élet és Tudomány egyik tavalyi számában egy fénykép alatt ez a szöveg olvasható: „Kazinczy *múzeuma* Széphalmon”. Még a vak is láthatja azonban, hogy Kazinczy *mauzóleuma* tekint felénk. Nem is kell magyaráznunk, hogy a *mauzóleum* díszes síremléket, a *múzeum* emléktárgyak gyűjteményét jelenti. A cikkben magában is „díszeleg” egy sajtóhiba. „Ez volt az úgynevezett *középbirtokossági* erdő.” Így a kifogásolható mondat. A múlt században kialakult erdőgazdálkodási formáról kapunk tájékoztatást, tehát a *közösen* birtokolt erdőkről. Tehát *középbirtokossági* erdőt kellett volna a nyomdában kiszedni.

Már nem ilyen egyértelmű a Somogyi Néplap jelzése: „Elköltöztek a *golyakölkök*.” Hogy *kölykök* helyett egy ipszilon elhagyásával *kölkök*-et írtak, ez bizonyára a talán tapasztalatlan kezdő szedő bűne, nagyobb hiba azonban a fogalmazó tárgyi, értelmi hibája. Kölykei ugyanis az emlősöknek vannak, a madaraknak pedig *fiókái*.

Módfelett veszedelmes a sajtóhibák ama válfaja, melyekben a szóalkotás nem kifogásolható, de mást fejez ki a szöveg, mint amiről a fogalmazója írni akart. Ezek az *értelmes* sajtóhibák. Ilyenekre is tudok példákat a közelmúlt sajtótermékeiből.

A Borsod megyei Néplap arról ad számot, hogy a Fertő-tavon a hódokat és a pézsmapockokat *vasrákkal* ejtik el. Vasrákkal, tehát rákalakú vassal. Erre gondolhat a gyanútlan olvasó. Mások elvetik ezt a lehetőséget, és azt hiszik: *vas ráccsal* dolgoznak ott a halászok. Egyik lehetőség sem igaz! *Vasrákkal* ejtik el az értékes zsákmányt. A varsák ősi halászszerszámok, használatuk megelőzte a hálókát és horgokat.

A Magyar Nemzet bűnügyi tudósítója arról adott számot, hogy az egyik ismert ipari szövetkezet tiltott módon úgy igyekezett a beralapját növelni, hogy szakmunká-

sait fizetetlen szabadságra küldte, ezek az egyik közeli termelőszövetkezetben előzetes megállapodás szerint magasabb bérezéssel helyezkedtek el. Helyüket kisfizetésű és olyan egyénekkel töltötték be, akik alig vagy egyáltalában nem dolgoztak, de bérüket rendszeresen fölverték. A cikk megállapította: „a szövetkezet ezekkel az *üzemekkel* többszázezer forint adóval károsította meg az államot.” Miféle *üzemekkel*? Szerepelt egy ipari és egy mezőgazdasági szövetkezet, üzem azonban egy se! Nem is *üzemekkel*, hanem *üzelmekkel* károsították meg az államot, tiltott és büntetendő *üzelmekkel*. Meg is indult ezért ellenük az eljárás. Kimaradt egy *l* betű. Jó rejtvényfejtőnek kellett lennie annak, aki tüstént rájött erre az értelmi sajtóhibára.

Végül: a Szabad Föld egyik múlt évi számában ez a hír látott napvilágot: „Az egyik olvasónk édesanyja megbetegedett. A járási kórház kivizsgálta, és aggasztó leletet adott. A család riadalma megnyugtatót és bizonyosságot kérve szerkesztőségünkhöz fordult. A *hínáros* javaslatokkal szemben mi a megyei kórház döntését javasoltuk.” Megtörtént a döntés. *Hínáros* javaslatok? Dehogy! *Hiányos* leletek és javaslatok! Az értelmes sajtóhibák netovábbja ez. Mulattatja is, bosszantja is az olvasót.

Lehner János
(Marcali)

Süket rilék

Jó, ha valaki meglehetősen tud németül. Nem jó, ha valaki nem tud legalább meglehetősen magyarul.

Szívderítésül ajánlok föl néhány újabb németiséget, magyarul beszélőknek.

1. Az Interpress Magazin tudatta, hogy a nemes kígyókövet sok közönséges kígyókövel együtt termeli egy oszt-rák bánya, és ennek a közönséges kígyókönek *süket közet* a neve.

A *taub* süketet is jelent, de *meddő*t is. Magyarul viszon nemcsak az süket, aki nem hall: az is, aki *érzéketlen*, *kö-zönyös*, *bamba*.

2. Nyelvrontásunk egyik óriásfóruma, a reklám közölte, hogy valamelyik műanyagüzemünk már gyártja és kínálja új termékét, a *rasel-zacsok*t.

Rascheln: *zizeg*, *zörög*. Stühmer Frigyes csokoládé-

gyáros valaha *Zizinek* nevezte el egy új gyártmányát: cukros, pattogatott rizs zizegett celofánzacskóban. Stühmerek sült németek voltak.

3. Ugyanaz az óriásfórum, a reklám, sűrűn figyelmeztet a rádióban, hogy egy zsinórgyárunk *széles* választékban kínál *kordelzsinórt*.

A választék nálunk már régen nem bő, hanem széles, mert a bő választék németül *breite Auswahl*. *Kordel* pedig *sodrott zsinórt* jelent németül. Egy kicsit zavaró, hogy minden zsinór épp attól zsinór, hogy sodrott. Vagyis ez az új áru *zsinórzsinór*.

4. A Film Színház Muzsika egyik lendületes tévékritikája szögezte le azt, hogy „az ideológia állandó ismétlése a szakadt *riléji* hangmez kat-togó monotoníja”.

Rille: *barázda*. Új rilét szánt a nyelvrontó eke.

Bor Ambrus

Bonyolítsunk vagy lebonyolítsunk?

Évekkel ezelőtt az egyik h-i vendéglő falát a következő felírat „diszította”: „Esküvők és rendezvények *bonyolítását* vállaljuk”. Egészen addig, amíg egy egészséges nyelvér-zékű olvasó le nem fényképezte, és be nem küldte a Ludas Matyi Tücsök és Bogár rovatába. Ezt követően a szerencsétlenre sikeredett felíratot eltüntették a falról. (Nem úgy egy hasonlót Budapesten – A szerk.) Ez az eset azonban, úgy látszik, nem volt egyedi jelenség, sőt egyre inkább terjedőfélben van. Az Ifjúsági Magazin 1981. októberi számában például a következőt olvashattuk: „Külkereskedelmi szakközépiskola nincs. A Hunfalvy János, Teleki Blanka Közgazdasági Szakközépiskolának van külkereskedelmi ügyintéző ágazata, amely *bonyolító*, levelező, vámelőadó, export-számlázó, valuta- és devizapénztáros, devizaügyi előadó képesítést ad. Ezzel a képesítéssel külkereskedelmi kap-

csolatokat *bonyolító* vállalatoknál, intézményeknél helyezkedhetsz el.”

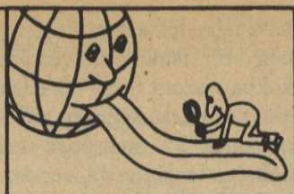
Saját véleményem helyett a Magyar Nyelv Értelmező Szótárát idézem:

bonyolít: 2. (átv.) Bonyolulttá, bonyodalmassá, szövevényessé tesz valamit, úgy egybekever, összekavar valamit, hogy csak nehezen vagy alig lehet megoldani, tisztázni, rendezni vagy kibontakozni belőle.

lebonyolít: 1. Több mozzanattól álló feladatoknak, tennivalóknak egyes tételeit, rendezvények műsorát sorban, lépésről lépésre elvégzi, véghez viszi, elintézi.

Mi lenne, ha a kis vendéglátóipari egység példáján a budapesti szakközépiskola is felbuzdulna, és nem képezne *bonyolítókat*? Mert minek tovább *bonyolítani* nyelvünket és az amúgy is éppen eléggé bonyolult külkereskedelmünket?

Gasparics Gyula

Toalettszalón

Ha az ember a Batthyány tér alatt lévő metróból jön kifelé, s mielőtt a Bem rakparton akarna tovább menni a Margit-híd irányába, éppen kisdolgát, azaz „folyó ügyeit” szándékszik elintézni, hiába keresi az eddigi megszokott mosdó, férfiak és nők, W. C., 00, illemhely... feliratokat. Szépen foszforeszkáló papírbetűkkel a **TOALET SZALON** olvasható mind a Duna, mind pedig a Buda felőli oldalról. Tudtam, hogy erre felé valahol elintézhetheti az ember a dolgát, de bizony legutóbb elég lassan esett le a „kétforintos”, amíg háromszor megkerülve e neves és – tudomásom szerint – Budapesten egyedülálló feliratot, rászántam magam, és bementem (lesz, ami lesz!) a **toalettszalón**-ba. Legnagyobb meglepetésemre éppen olyan veszekedés kellős közepébe pottyantam, amelyben az „ügyfél” részéről „toalettszalón”-ba illő szavak is elhangzottak. Az egyik látogató ugyanis nem akarta kifizetni a „folyó ügyintézés” kétforintos díját. Szerencsére én nem hagytam otthon a pénztárcámat, s nem is volt éppen a hónap vége, így élvezhettem a „toalettszalón” fővárosunkban valóban meglepő tisztaságát. Csak most már azt nem tudom, hogyan szólítsam a kétforintosok beszedőit: „toalettszalónfi”-aknak vagy egyszerűen „szalónfi”-aknak? Sajnos, ez az összetett szavunk már történetileg foglalt.

Ami különben a „szalón”-divatot illeti, ha valóban tisztább, ápoltság külsőt és belsőt takar – mint például a Batthyány téri –, semmi kifogásom ellene. A két forintot kissé ugyan sokallom, de hát ez az „ügyintézők” dolga (csak nehogy az legyen belőle, hogy ha nem tetszik, ott a Duna-part!).

Persze túlságosan nem örülök **szalón** szavunk ilyen mértékű leértékelődésének, hiszen például a reformkor **irodalmi szalón**-jaiban Vörösmarty, Petőfi és Jókai nevelkedett. Hogy a szalónjelenség kezd ragályos méreteket ölteni, arra a Belvárosban immár **cipésszalón**, **bőrdíszmúszalón** és **fodrászszalón** is figyelmeztet. A budai hegyekbe is betört a szalónkultúra. A Normafa úton „koedukált foglalkozás” **testkultúra-szalón** hirdeti vizsgált szavunk diadalútját. Sopronban pedig nemrégiben a **szépségszalón** „útjelző” irányába igazított el az egyik üzleti elárúsítónő. Talán az utóbbi név a legindokoltabb, legelfogadhatóbb, legalábbis számomra. Hiszen e kifejezések egy-egy olyan magyar megfelelőt szorítanak ki, amely tömörebb, közlékenyebb, eredetibb: **cipész**, **bőrműves**, **fodrász**, **testápolás**... Különbözn idegen: német, angol és francia mintára, más nyelvek kaptafájára szabott nyelvi „szépitgetés” félresikerült példányai, amelyek ellen nyugati nyelvművelők is hadakoznak.

Ezt a nyelvi köntörfalazó irányzatot bírálja Els Oksaar, észt származású hamburgi nyelvész. Az **Arbeitsgeber** „munkaadó” és az ehhez hasonló kifejezéseket eltorzított, képmutató szemléletmód szüleményeinek tartja, hiszen a munkát a munkás adja, nem pedig a „munkaadó”. Sajnos, éppen ez a kifejezés kezd nálunk is terjedni.

Mit tehetünk e jelenség ellen? Egyelőre csak annyit, hogy rámutatunk egy-egy nyelvünket szegényítő „szókincsgyarapításra”. Mert hát nem csupán a trágár szavak lehetnek ellenségeink. Az előkelőségek is veszélyt jelent.

Szabó T. Ádám

A paradicsomhoz vezető kalauz

– A paradicsomban érzem magam – szólalt meg a mozi-vásznán a szereplő. „Akkor miért nem piros?” – érdeklődött az ötéves gyermek. Hát igen. Ő csak egy paradicsomot ismer; a gyümölcsöt, a bibliai paradicsomot majd csak nagyobb korában fogja megismerni, ha műveltségét csiszolgatva, az emberi történelem egyik alapművét, a bibliát tanulmányozza. Van-e vajon valami köze a két elnevezésnek egymáshoz?

Az édenkert elnevezése eredetileg óperzsa eredetű, **pairi-daēza** (körülhalazás, körbefalazás), ők ezzel a kifejezéssel a királyi, főúri vadaskerteket, díszparkokat jelölték. Ebből származik a héber **pardēs** (királyi park). Itt álljunk meg egy kicsit. Az **eden** is héber szó. Első jelentése gyönyör, második jelentése az a kert, amelyben az első ember élt (Mózes, I. könyv 2,8). Érdekességgé említem meg, hogy Dél-Jemen fővárosa, **Aden** is ezt a szót rejt magában. A héber **pardēs** után a következő láncszem az ógörög **paradeisosz**, majd a latin **paradisus**. A kereszténységgel együtt a latin **paradisus** tárgyesetét, a **paradisum**-ot veszi át nyelvünk.

A Halotti Beszéd – 1195 körüli első összefüggő magyar nyelvű írásos emlékünknél – is említi már az elnevezést. „... es odutta vola neki **paradisumut** hazóá...” A szó több régi nyelvemlékünkben is megtalálható: 1357-ben: **Paradychun**; 1448-ban: **paradijczom**; 1696-ban: **paradicsom**.

Most lássuk a növényt! Európában a XVI. században honosították meg, Magyarországra csak a XIX. században jutott el.

Gyümölcsként 1856-ban Vas Gereben említi: „Az inas körül hordá a **paradicsom-mártást**.” Tájszavainkban is fellelhető: az Ormányságban: **paradicsony**, a palócoknál: **paradicska**.

A Történeti-Etimológiai Szótár szerint elnevezését – európai mintára (?) – az édenkert csábító gyümölcsű fája nyomán kapta. A **paradicsom-alma** 1604-ben mint az édenkert gyümölcse, aztán különböző növénynevekben tűnt föl összetételként, míg a XIX. században végleg a ma is használatos gyümölcsnév lett belőle, második jelentésként.

Nézzük meg, egypár európai nyelven hogyan is mondják az édenkertet és a gyümölcsöt! Először a vallási elnevezést: német: **das Paradies**; francia: **paradis**; orosz: **raj**; angol: **paradise**; ógörög: **parádeisosz**. Gyümölcsnévként: német: **die Tomate**, **der Paradeiser**; francia: **tomate**; orosz: **pomidor** (ez eredetileg aranyalmát jelentett), **tomat**; angol: **tomato**; újgörög: **tómata**.

Ebből a felsorolásból jól látszik, hogy csak a németek és a magyarok használják gyümölcsnévként a bibliai szót: ezek bizonyosan összefüggnek, hiszen sok szavunk alakult német mintára.

De a **tomat**! Mint maga a gyümölcs is, mely Közép-Amerikából való, a szó is onnan ered, az azték (nahua) **tómatl**-ből. Innen vették az elnevezést a spanyolok, majd nyomukban egész Európa. Szintén csak érdekességgé említem meg: Mélius 1578-as kiadású Herbariuma nem említi paradicsomalmát (még a bibliai gyümölcset elnevezéséről van szó!), pedig beszél bibliabeli fákról, mint például: libanoni cédrus, olajfa, datolyapálma, gránátalma – ez utóbbi nála **pomagrana**, ez lehetett a csábító gyümölcs, mely almaként csak Salamon könyvének IV. fejezetében jelenik meg először.

Summa summarum: a **paradicsom** kétjelentésű szó, a magyar gyümölcse elnevezés az édenkert gyümölcse nyomán – vagy német mintára – keletkezett.

Sebestyén Ilona

Varietas delectat?

Weöres Sándornak A négy évszak című versével a Nép-szabadság olvasói a lap 1980. december 25-i számában találkozhattak.

A költemény a következő:

Tavaszi

Noha cseles, noha csélcscap,
mégis csodás ez az évszak,
túltesz minden vágyon,

álmon,
különb, mint a többi három.

Nyári

Noha cseles, noha csélcscap,
mégis csodás ez az évszak,
túltesz minden vágyon,

álmon,
különb, mint a többi három.

Őszi

Noha cseles, noha csélcscap,
mégis csodás ez az évszak,
túltesz minden vágyon,

álmon,
különb, mint a többi három.

Téli

Noha cseles, noha csélcscap,
mégis csodás ez az évszak,
túltesz minden vágyon,

álmon,
különb, mint a többi három.

Minden szöveg kifejez valamit, tájékoztat valamiről, és egyúttal befolyásolja hallgatóját vagy olvasóját – ez a szövegművek alapvető kommunikációs szerepéből fakad. Mindez csak akkor lehetséges persze, ha a szövegmű létrehozója és hallgatója ugyanazon nyelv ismerője, s ha nagyjában-egészében ugyanazon ismereteik vannak a szövegmű tárgyával kapcsolatosan. Vagyis nemcsak magában a szövegben, hanem a szöveg háttérében is vannak olyan el nem hanyagolható – részben nyelvi, részben kommunikációs – hatást keltő mozzanatok, amelyek stilisztikai értéknek minősíthetők. – A Weöres Sándor-vers költői szövegmű, tehát fokozottabban érvényesek rá az elmondottak, hiszen a költői

szövegművek alkotói többkevesebb tudatossággal élnek szövegeik megfogalmazásakor a hatást keltő nyelvi és kommunikációs hatást eredményező lehetőségekkel. Ebben a költeményben az évszakkokról való előismeretekre építi a költő a szövegműnek a kifejezést, tájékoztatást és a befolyásolást megvalósító szerepét. Az író és olvasó közös előismeretei így vázolhatók:

* a tavasz ~ nyár ~ ősz ~ tél
változékony időjárású évszak

* a tavasz ~ nyár ~ ősz ~ tél
szép évszak

* a tavasz ~ nyár ~ ősz ~ tél
szebb, mint az álom

* a tavasz szebb, mint a nyár
~ ősz ~ tél

* a nyár szebb, mint az ősz ~
tél ~ tavasz (é. i. t.)

Ezek az előismeretek a tájékoztatás szerepének különösebb kiemelését nyilván nem igénylik (legfeljebb kisgyermek „olvasónál”). Ez a költői szövegmű azonban a kifejezésre már jobban rá van hangolva: a négyszer olvasható teljesen egyforma versszak a négy, minden jellemző vonásában különböző évszak azonos értékűségét tudatosítja – az ismétlésben rejlő esztétikai hatással. Az egymással azonos versszakokat címeik teszik csupán különbözővé, azaz különféle értelművé, még pontosabban: a valóságra való vonatkozás tekintetében különbözővé. Az emberi érzés- és érzelmvilág kapcsolataiban azonossá, ismétlődővé is válik minden évszak – egyedi jellemzőitől függetlenül, csak a bennük közös vonás ismétlődéseire figyel az olvasó: *cseles, csélcscap, csodás; túltesz minden vágyon, álmon és különb, mint a többi három.* Az általános jelenségben az egyedi, az ismétlődőben az egyszeri az, amire a vers épül, s ezt tulajdonképpen mint közös előismeretet

használja fel a vers írója. A négyszer ismétlődő versszakokba viszont már – az eligazító alcímek segítségével – magának az olvasónak kell behelyettesítenie (a versszakokat általánosként értelmezve) az egyedit: az egyes évszakokat, úgy, hogy végül is azonosságuk és különbözőségük nyilvánvalóvá váljék – az ismétlések révén nem is elsősorban értelmi-logikai szinten, hanem inkább érzelmi-hangulati alapon. Hasonlóképpen ahhoz az élményhez, amelyet a zeneművek visszatérő dallamai váltanak ki, még ha – esetleg – más a hangnem, a ritmika vagy a hangszerezés: az ismétlődés önmagában is élmény, vagy ahhoz vezet; gondoljunk például Maurice Ravel „Bolero” című zeneművére.

Weöres Sándor verse nem tekinthető a formával való játéknak, az utolsó versszakban összekapcsolja a négy ismétlődő formaelemet, versszakot, mégpedig logikai szinten, s ezáltal új minőséget teremt. Nemcsak az egyedi és általános tulajdonságjegyek

felhalmozódásából születik meg ez az új minőség, hanem abból is, hogy a tavaszra, nyárra, őszre és télre „ráolvasott” versszakokból csaknem egyetemes törvényszerűséget szűrhet ki az olvasó. Azt nevezetesen, hogy a természetben, a társadalomban és az ezeket tükröző gondolkodásban oly közös vonások, szabályszerűségek, ismétlődések vannak, amelyeknek a megértésében és feltárásában a művészet (itt: a költészet) részes lehet. Ha nem is föltétlenül a tudományos elvontság, de a műalkotás belső rendszerét felépítő elemek (itt: nyelvi, azon belül szövegtani) elemek hatást keltő mozzanatainak segítségével. Ami tehát a gondolkodásból leképeződik a nyelvi kifejezés szintjeire a tárgyalt versben, azt Weöres Sándor – a stílusosság és hatásosság szövegtanának említett vonatkozásában – nem a „variety delectat” szokásos lehetőségeivel teszi, hanem éppen fordítva. „Repetitio delectat.”

Büky László

Éber szemmel, füllel

BOSSZANTÓ

Tisztelt Szerkesztőség!

Itt küldök egy hirdetést, amelyet a MÁV több helyen is közreadott. Gyakran olvasom és mindig bosszant. Úgy hiszem, a menetjegyet és a helyjegyet nem *kiszolgálják*, hanem *kiszolgáltatják*. *Kiszolgálni* az utast szokták!

Tóka József
Szendrő

UTAZZON KÉNYELMESEN!

Ne várja meg az utazás napját,
vasúti menetjegyet és helyjegyet

elővételben
jegypénztáraink már
60 nappal

az utazás
megkezdése előtt
is kiszolgálják.

Levélíróknak igaza van: a MÁV-hirdetés szövegében a *kiszolgál* ige használata durva nyelvhelyességi hiba. *Kiszolgálni* általában személyeket szoktak, tárgyakat nem. (Felszolgálni viszont csak ételeket, italokat lehet.) Így a vasúti jegyek elővételével kapcsolatosan is csak az *árusít, kiad, kiszolgált* igei használhatjuk, a *kiszolgál* ige azonban nem.

T. U. I.

„Illetlenségek” és szótévesztések című cikkemben (Édes Anyanyelvünk 1982. 4. sz. 8–9) olyan nyelvi botlásokat tűztem tollhegyre, amelyekben a beszélők a szavakat ugyan valódi, igazi értelmükben használták, de nem az alkalomhoz és a nyelvi környezethez illően. Ezúttal az átvitt értelmű és más környezetből átkölcsönzött, illetőleg analógiásan (esetleg divatból) kitálat szavak helytelen használatáról ejtek szót.

Ha az Értelmező szótárt olvasom, nem egészen találónak érzem a *kupaktanács* szót ilyen funkcióban: a mérkőzés alatt és után „a képernyők előtt... biztosan *kupaktanácsok* alakultak”, és egész bizonyosan félreértés szülte ez: „kupaktanács a pálya közepén” – ti. a játékosok egy csoportja a bíróval *vitatkozik*. A magyar jégkorong-válogatott szakvezetőinek a döntő mérkőzés előtti, szorongó taktikai megbeszélésére is aligha a *kupaktanács* a legmegfelelőbb szó – pedig ezt olvashatjuk a Népsportban. (Az Értelmező szótárban így szerepel a *kupaktanács* mai jelentése: „Hozzá nem értő, jelentéktelen emberek testülete, ill. tárgyalás, megbeszélés végett együtt levő alkalmi közönség.”) Alighanem eltévesztette az igazi szót az is, aki ezt mondta: „Én *szándékol*tan választottam ezt a szöveget”, úgy érve, hogy: „szándékosan”. És még tréfás hangnemben is bántó, ha a tudósító azt írja egy játékosról: „igyekszik *fitogtatni* sokoldalúságát”; nyilván ilyesmi helyett: „igyekszik *csillogtatni*, *bemutatni*...” (A „fitogtatás”-ban kérkedés, hencegés, dicsekvés van.) Az *alkalmasint* sem azt jelenti, hogy ’alkalomszerűen, olykor’ (hanem azt, hogy ’feltehetőleg, hihetőleg’). Egyik nagy napilapunk sportrovatában sem igen értem, amikor „*Tapintatos* szezonkezdet”-ről olvasok. (Tapogatózó? Óvatos?) Az egyik sportközvetítőnek szintén nemigen lehet igaza, amikor az *immel-ámmal* iker-szót ebben az értelemben

hasznalta: ’itt is, ott is’, ’innen is, onnan is’. És a *mameluk* sem ’mamlaszt’-t jelent, és az *alamuszi* sem ’álmós’-t, mint ugyancsak egy riportter gondolta („alamuszi játék folyik”). Én magam soha nem hallottam az *egyebek* iránt kifejezést ’egyébiránt’ értelemben (különben az utóbbiról is azt mondja az Értelmező szótár, hogy „elavult”), pedig az egyik sporthíradó azt közölte, hogy „egyebek iránt más meglepetés is akadt” a magyarok vereségén kívül. Amikor meg azt olvasom: „lehet, hogy csak az utolsó forduló dönti el az első három sorját”, bármilyen szép régi magyar szó a *sor*, szívesebben olvastam volna helyette azt: *sorrendjét*. Az a rádióbemondó is bizonyosan egy eltévesztett szót olvasott fel (írott szöveg alapján), amikor arról beszélt, hogy Rákospalota egyes részein késő este vagy éjjel is akár újságot lehet olvasni az utcán, „*míg* nem más helyen az ember azt se látja, hova lép”. (A *viszont*, ezzel szemben bizonyára helyesebb lett volna.) A franciában nem ütköznék meg, ha a rádiókrónika hírei közt ezt hallanám: „*depuis toujours*”, de a magyar Rádióban a „*mindigtől fogva*” kifejezésre felkapom a fejem (’öröktől fogva’?, ’kezdettől fogva’?, ’mindig is’?). Alighanem az analógia (vagy a divat) áldozata lett a Ludas Matyi egyik – népszerű íróként is ismert – cikkszerzője, amikor felteszi a kérdést: „Miért ne lehetnének ezek a [gép- és gyorsíró] versenyek a *létező* legnyilvánosabbak?” A *létező* itt nyilván a ’lehető’ jelentésben szerepel, de a szónak ezt a jelentését az Értelmező szótár nem ismeri.

Persze a példákat és a stilustalanság fajait szaporíthatnám, sőt kétségtelen nyelvi „helytelenségeket” is idézhetnék, de ezúttal csak a címben jelzett közlésformákra hoztam föl néhány példát. Befejezésül hadd mutassak be egy olyan példát is, melyben az össze nem illőség, a szó, kifejezés és környezete közötti ellentmondás reme-

Szárnyaszegett szállóigék

Reviczky Gyula *Az idézetekről* elmélkedő cikkében megmagyaráította a homéroszi eredetű, nemzetközileg elterjedt „szárnyas szavak” kifejezést, de a *szállóigék* sűrű felröptetését helytelenítette, elismerve azért, hogy az „idézetek sokszor szükségesek lehetnek; elmésen alkalmazva váratlan fordulatot adhatnak az egész gondolatmenetnek”. Váratlan fordulatokban manapság igazán nincs hiány: a sok szárnyaszegett szólást, félresikért klasszikus utalást, gellert kapott gondolatröptét látva az olvasó alig akar hinni a szemének. Emlékeztetve a fogalomzavarral találkozók gyakran olvasmányaikban.

Nem érti például, hogy a gordiuszi csomó miért, hogyan változott át megoldássá: „A gordiuszi csomót, a megoldást – legalábbis egy időre – az hozta meg, hogy a MAHIR a saját költségére ingyenes lakossági szolgáltatásként plakáttartókat helyezett el a fővárosban.” A *gordiuszi csomó* nem megoldást, hanem megoldhatatlan vagy nehezen megoldható feladatot jelent. Éppen ezért nem is lehet „meghozni”. Nagy Sándor hajdanán kettévágta.

Damoklész kardja (képes értelemben) ősidők óta az emberek fölött függ, emlékeztetve a fenyegető veszélyre. Ha nem függne, nem volna az, ami: jelkép. Furcsa hát az a megállapítás, hogy „Bajorországban újra *lesújtott* Genscherékre a most már szüntelenül felettük lebegő Damoklész-kard”. Ha *lesújtott* rájuk, akkor hogyan lebeghetne szüntelenül a fejük fölött?

„Három béketerp kapott főnixmadárként szárnyra Libanon üszkös romjaiból”: a hírnek akár örülhetnénk is, remélve, hogy Libanon valóban újjáéled, megújul, feltámad romjaiból, mint a poraiból megéledt mesebeli antik csodamadár. De hogy üszkeiből béketervek keljenek szárnyra főnixmadárként – az képtelenség. Berzsenyi szerint: „százévek-fedte porából / Felkele phönixként maradékit védni Lykurgos”, mert Lykurgos (Lükorgosz) csak maga támadhat életre, s nem valaki (vagy valami) más; a főnix hamvaiból – a főnix, Libanonéból – Libanon.

Sisyphust (Sziszüphoszt) boldognak kell elképzelnünk, tanítja Camus. Nehéz ugyan, de megpróbálhatja, aki akar-

kül szolgálja a humort. (A nyelvi humornak éppen az ilyen formák, párosítások, felhasználások a legfőbb forrásai.) Magam legalábbis jól mulattam rajta, amikor az egyik sportközvetítésben azt hallottam, hogy „*lelkesen csüggnék rajta*”, már mint a védők a csatáron, azaz belesimpaszkodnak, ráakaszkodnak, hogy ne tudjon a kapura törni. „*Lelkesen csüggni*”

egy áhitatosan tisztelt, szeretett személy *ajkain*, *szavain* szoktunk, azaz hogy szoktak a tisztelő, csodáló, lelkes hallgatók... Ez a – ma már egy kissé érzelmesen választékos – kifejezés arra a szituációra alkalmazva, mikor a csatár (ahogy mondani szokták) „a hűsdarálóba kerül”, kitűnő találat a humor, derű szférájában.

Martinkó András

ja, ám győztesnek még ő sem gondolja. (A sziszifuszi győzelem hangoztatása hasonló volna a tantaluzsi gyönyörök hirdetéséhez.) A hagyományt megcáfolva mégis ekképp olvashatjuk Sisyphus legújabb mítoszát: „Szántó Piroskánál a halál állandó érzetével karongva jár a diadal, az emberi lényeg *sziszifuszi felülkerekedése* a lét... rideg és közönyös koordinátáin”. Sziszifuszi felülkerekedés a lét koordinátáin? Eddig az eredménytelen, meddő erőfeszítést jelképezte a sziszifuszi munka. Sisyphus bűnhődését nehéz vigaszként érteni, hiába írják, hogy „Huckleberry Finn a *sziszifuszi* küzdelést ajánló vigasztalás regénye”. Egy mazochistának talán...

Egy visszaemlékezésben olvashatjuk a következő mondatot: „Nem tudják ezek az elvakult emberek, hogy voltaképpen *Danaida-ajándék*-nak örvendeznek” a bécsi döntést ünneplve. A Danaidákhoz még senki sem társította az ajándékozás fogalmát, nem is társíthatta. A hírhedt híresült lányok apjuk parancsára nászéjszakájukon meggyilkolták férjüket. Büntetésül az alvilágban vizet hordanak egy feneketlen hordóba. A Danaidák hordója a hjábavaló, fölösleges munka, az erőpazarlás szimbóluma. A zavar onnan származhat, hogy a görögöket a régi időkben *danaoi* (Danaosz utódai) névvel is nevezték. Ismeretes ez a mondás: „Timeo Danaos et dona ferentes” – „Félek a görögöktől, ha ajándékot hoznak is”. Célzás a Trója pusztulását okozó „ajándék” falóra.

Félő, hogy ha ilyen következetesen kiforgatjuk eredeti értelmükből a szállóigéket, semmitmondóvá, értelmetlenné válnak. „Klasszikus álmok az én lelkem bús álmai: fáradt gondolatom szeret ölteni hosszúredőzetű tógát”, énekelte egykor Babits. Némely gondolatok manapság toldott-foldott, elpiszkolódott tógában jelennek meg a nyilvánosság fórumain.

Simon Zoárd
(Tabajd)

NYELV ÉS ISKOLA

Hatékonyabb anyanyelvi nevelés

Nem tagadhatjuk, hogy a régi nyelvtanítás és -tanulás nem mindig szerzett örömet a tanároknak és a diákoknak. A tárgy bevonult a kevésbé népszerű és már-már unott stúdiumok közé, s inkább csak a megszállottak találtak benne kielégülést. A másik baj az volt, hogy a nyelvtan nem tartott lépést a világ fejlődésével; az iskola nem az állandóan változó nyelvi valóságot közvetítette.

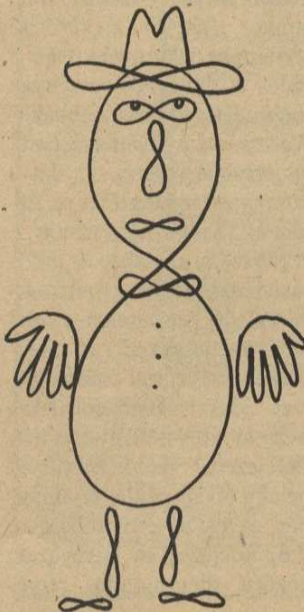
A fokozatosan életbe lépő új tanterv most megmozgatja az alapokat. A változásoknak örülnünk kell, még ha nem is felhőtlen az örömünk. Azt viszont nem feledhetjük, hogy az új célok és feladatok jobban igazodnak korunk követelményeihez. Igazolni látjuk, hogy a korábbi – és helyenként bizony öncélú – grammatika-központúság szűnőben van, és valóban a hatékonyabb anyanyelvi nevelés áll a középpontban. Új tankönyveink és munkafüzetek megfelelően segítik az új törekvéseket. Az is igaz, hogy a gyerekek személyiségének formálásáért talán a magyartanárok tehetik a legtöbbet. A tárgy azonban még csak lehetőség. Valamennyiünknek önmagunk útját kell járunk, hogy elérjünk oda, ahol a közös célok találkoznak.

Az anyanyelv oktatása kínálja ezeket az alkalmakat. A megújított tananyag egyre biztosabb támaszt ad mindebben. De nem elégedhetünk meg az iskolai segédeszközökkel; nagyszerűségük éppen abban rejlik, további utakat nyitnak, föl hívják a figyelmet arra, hogy velük még nem merültek ki az anyanyelvi nevelés lehetőségei. Ezért is kell a jövőben fokozottabban támaszkodnunk a könyv-

tárakra és a többi közművelődési intézményre.

A pedagógia és a pszichológia egyre inkább szorgalmazza a játék térhódítását az oktatásban. Nem öncélú játszadozásra gondolunk persze, hanem olyan tevékenységre, amely a kívánt célok eléréséhez járul hozzá, és közben jó közérzetet is biztosít. És valahogy ez hiányzott a korábbi nyelvtanításból. Voltak didaktikus és száraz induktív szövegek, szürke – bár nem haszontalan – nyelvtani feladatok és gyakorlatok, no meg bemaagolandó definíciók. Nem állíthatjuk, hogy mindennek az ellenkezője igaz már manapság. A különbségek azonban számottevők. A tankönyv anyagai szakszerűek, hozzásegítik a gyermekeket a szükséges nyelvismerethez, sőt a tudatos nyelvi gondolkodáshoz. Ötletes olvasmányok segítik a tanár munkáját, a munkafüzetek pedig a korábbiaknál is

Kaján értelmező szótára
„NEKEM NYOLC...”

színesebbek, megfelelő az összhang a tankönyvek anyagával.

Am a kiegészítő olvasmányok ajánlásában az iskolán kívüli erőkre, a könyvtárakra és a tömegkommunikációs eszközökre is feladatok várnak. Az intézmények segíthetnek rendhagyó órák szervezésében, a Kazinczy szépkiejtési verseny lebonyolításában, anyanyelvi szakkörök működtetésében.

S hogy a két „résztárgy”, az anyanyelv és az irodalom kapcsolatáról is szó essék, hadd hívjam föl a figyelmet két alkotóra. Mert *Vargha Balázs*, *Grétsy László*, *Lukácsy András* vagy *Szabó Kálmán* könyvei mellett érdemes forgatnunk nyelvművészeink, íróink munkáit is. Közülük sokan művelik anyanyelvünket, formálják személyiségünket, és elindítanak a közösség felé, melyet úgy hívnak, hogy *haza* vagy *nemzet*. *Kosztolányi Dezső* ilyen szerző. *Erős várunk*, a *nyelv* című könyvét haszonnal forgathatja bárki, felnőtt és érdeklődő gyermek egyaránt. A kitűnő író és költő sokat foglalkozott az anyanyelv létevel, művelésével, értékeivel.

A másik szerző ma is él, Erdélyben: *Sütő András*. Híven sáfarkodik *Arany János*, *Petőfi Sándor*, *Kemény Zsigmond*, *Tamási Áron*, *Németh László* örökségével, és úgy mozgat bennünket a világban, hogy a legszűkebb köről a legtágabbig otthon legyünk benne. Ő írja *Tamási Áron*-ról, hogy „leginkább a nyelvinségben senyedők házaít járja; melegítő szavakból szőtt kicsi köntösöket, ködmönt, karmantyút osztogat a gyermekeknek”.

Azt gondolom, hogy a mi szerényebb képességeinkkel ugyan, de hasonló a feladatunk. Mert sokan szenvednek ma is nyelvinségben, ami rokona az érzelmek és a gondolatok inségének. Tanárok és népművelők szép küldetése, hogy ilyen inségeket enyhíteni segítsenek, és hogy elvezessék az embereket az értelmes lét közelébe.

Bakonyi István
(Székesfehérvár)

Nyelvcsere

Nehéz a csönd. Kínos terhe alatt senki sem moccan. Az első sorból kéz emelkedik a magasba. A tanteremben felröppen a megkönnyebbült sóhaj. Bajszos fiatalember köszörüli a torkát.

– Én a magam részéről csak aláhúzni tudnám a titkári beszámolóban megállapítást nyert, reálisan súlypontosított tényt, hogy a tagok aktivitása, főleg a lányok vonatkozásában, negatív tendenciát mutat.

A csönd ismét sűrűsödik, megtörik benne a szemek fénye. Az előbbi szavak visszhangtalanul koppantak.

Még pályakezdő pedagógusként kerültem közel az ifjúsági szervezethez. Azóta is érdeklődéssel figyelem munkájukat, s közben hallgatom beszédüket, olvasom „akcióprogramjukat”. Különös ellentmondást tapasztalok. Azok a diákok, akik az iskolai órákon igyekeznek szépen, helyes magyarsággal fogalmazni, a mozgalmi életben nyelvet „cserélnék”. Az iskolaközpennel együtt táskába zárják az igényes nyelvhasználatot is.

Milyen jellemzői vannak a „KISZ-nyelvnek”?

Egyhangúvá teszik a lapos, hosszú sablonok, a szervezeti formalitásba kapaszkodó közhelyek. Például: „Felkérném a tanulmányi felelőst a tanévre vonatkozó értékelés előterjesztésére a következő napirendként”. Ahelyett, hogy egyszerűen ezt mondaná: „Megkérem a tanulmányi felelőst, értékelje a tanévben elért eredményünket.” Mondataikba tolakszanak a fátyolos arcú idegen szavak is: „Az akció volumenét a tömegsport terén az aktivitás irányába kell vinni.” A tisztség tekintélye csökkenne, ha ekképp mondanák ezt? „Többen és lelkesebben sportoljatok!”

Ez az „egyenstilus” merevvé szűkíti mozgásukat is. A taglejtés, az arcjáték nem fejez ki meggyőző átlálást. Egyszóval: hiányzik megszólalásukból a természetesség, a fiatalokra egyébként jellemző közvetlenség, vidámság, – vagyis maga a diákélet.

De hát mivégre ez a nyelvi átváltozás?

Szerintem azért, mert a gyerekek, a fiatalok – életkorukból következően – utánozzák a felnőtteket. A közéleti szokásokban is. Az iskolában is „gyűlésezdit játszanak”.

Hogy a közösségi munka még hasznosabb és kellemesebb legyen, szükséges az összetartó nyelv gondozása is. Sok lehetőség van a középiskolai KISZ-szervezetekben a nyelvművelésre. Gyakran szerveznek például vezetőképző táborokat, tanfolyamokat, konferenciákat. Miért ne lehetne a több napos, olykor több hetes foglalkozásokon anyanyelvi továbbképzést is tartani? A jó vezető egyik hatásos eszköze ugyanis a cselekvésre buzdító, meggyőző szó.

Bemutató taggyűléseken vesznek részt az alapszervezetek, bizottságok, klubok irányítói. Az elemző megbeszéléseken ne csak a forgatókönyv szervezeti lépcsőit járják végig, hanem mondjanak véleményt a hozzászólások nyelvi jellemzőiről is. A politikai vitakörön hatásos fegyver a talpraesett felszólalás, a világos érvelés. Tartsanak időnként előkészítő nyelvi „edzéseket”. Nyelvünk ápolása, szépségeinek közös felfedezése és védelme ezeken a KISZ-körökön a hazafias nevelés forrása lehetne.

A sok szempontú „kádernevelési tervek” hiányzik a kiszemelt utódok anyanyelvi műveltségének feltüntetése, vizs-

gálata. Miért? Hiszen egész közszereplésüket eldöntheti, hogyan szólalnak meg a közösség előtt.

A KISZ-tagok sokoldalú nevelését szolgáló feladatok, „akciók” közé is bekerülhetne a rendszeres nyelvművelés. Használják föl erre a faliújságokat, az iskolai kiadványokat, az iskolarádiót, hívjanak TIT-előadókat, szervezzék meg a nyelvbarátok körét vagy a nyelvi játéklklubot, rendezzenek anyanyelvi vetélkedőt. A magyar szakos pedagógusok – ez a tapasztalatom – szívesen segítenek mindebben.

Örömmel említek néhány példaadó kezdeményezést.

A KISZ Pest megyei Bizottsága a vezetőképzők tematikájába tervszerűen épít be nyelvi foglalkozásokat: szerkesztési, nyelvhelyességi elemzéseket és beszédgyakorlatokat. A ceglédi KISZ-fiatalok is felismerték ennek szükségességét mozgalmi tevékenységükben. Minden évben meghirdetik a közéleti témájú szónokversenyt, előtte beszédművelő tanfolyamot szerveznek.

Ezek a közösségi életet „KISZínezik”...

Koltói Ádám
(Cegléd)

Hová tűntél bodor-modor?

Nem tudtam ellenállni neki, tessék nekem elnézni a címbéli, kissé talányos szójátékot: a borbélyok és a fodrászok nyelvéről akartam beszámolni mindenféle borotvahab – és kölni – illatú mély szakmai titkokkal. Azt reméltem, a vendég és a frizurakészítő pusmogásának rejtelseit most megismerhetem, nem választ el az a pár méter, ami rendesen köztünk van, míg a soromra várok.

De csalódnom kellett. Kiderült, hogy a mai mesterek valamit elvesztettek, miközben két hagyományos szerzőmukat, az ollót és a fésűt jóformán felcserélték a hajszáritógépre és hajnövesztőszerre. Modern világ – mondhatná bárki –, a mai figaró nem fecseg. Apropos figaró! Mozartnál és Rossini-nél nem véletlenül olyan fürgé mesterünk nyelve, mint keze, esze. A beszéd avatatlan művészei voltak ők. Bizonyára még abból az időből származott ez a képességük, amikor a borbély műhelye még társalgó is volt. „Tisztelettel vegyes félelemmel tekintek a borbélyra – írja Kosztolányi

–, mint egy nagy ősi nemzetiség kései sarjára, aki valaha chirurgus volt, majd köpölyözött és fogat húzott, s ma pusztán fejünket csinosítja. Nyakig ülök a langyos szappanhabban, mintha egy cukrászda konyhájában torkoskodtam volna. Nemigen beszélhetek, mert a borotva a gégém körül villog. De a párbeszéd azért könnyen pereg. Minden borbély született csevegő.”

Tehát még Kosztolányi korában is. Ma pedig – némi túlzással – hiába villogtatnánk a borbély gigája körül a borotvát, nem tudná folytatni a megkezdett párbeszédet. Nemhogy könnyen pergetné!

A soványka eredményben (amit azért mégiscsak sikerült begyűjtenem egy cserfesebb hajszobrásznőtól) részben benne van az ok: ma már a vendéget nem vendégnek tartják, csupán fejnek. Ez a bevett kifejezés: a mi fejünk az ő munkájuk mértékegysége. Vele nem lehet úgy csevegni, hogy közben új szavak, érdekes fordulatok szülessenek. – Elidegenedés – mondhatná ismét valaki. Jó. De

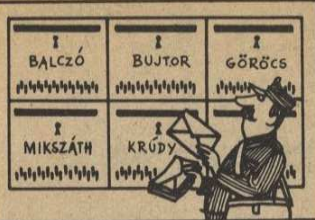
hogya még saját környezetükkel is ilyen barátságosan viszonyban legyenek! Faggatom az „aranyoskámát”, melyik kenceficéjéről, szerszámáról gondolná, hogy a kedves vendég nem ismeri a nevét úgy, ahogy ők mondják. Tűnődik, azt mondja: *tüske* (ez a fémtüskékből készített hajkefe), majd *ritkító* (ritkító olló). Hát ezek nem valami széles szakmai szókincsről árulkodnak. Aztán a fejére csap és büszkén mondja: *főnőzés, főnözni*. Eltekintve attól, hogy ezt minden fodrászhoz járó nő ismeri (körkérés), még szomorú is ennek az idegen szónak a karrierje. Még akkor is, ha egy kicsivel többet jelent az egyszerű hajszáritásnál, lehetne bátran az utóbbi kifejezést használni helyette.

Szerencsére közben megszólal a telefon. Kolléganőjét keresik. Odszól a telefont fölvevőhöz: nem itt, hanem a *kozma*n van. – Mi az a *kozma*? – Háát, a *kozmetika*-t, a *kozmetikai* *részleg*-et nevezük így. – Bár az arckészítés párosítása ezzel a szóval háborzongató képzeteket kelt, de legalább egy idegen kifejezéssel kevesebb van. Még jópofának is tarthatjuk.

Más szakmabelieket faggatok: milyen hajtípusokat ismernek: ... Először is a felosztás szempontja, hogy jó vagy rossz vendégé az a haj. ... Van azután *göndör* és *szőghaj* (!) is. Felvilágosítom, hogy ez eredetileg gesztenyebarna színű haját jelent. És tovább érdeklődöm: hogyan jelölik a hajszíneket? A válasz: *szőke, barna, fekete, kopasz, koszos*. ... Nem hagy nyugodni a dolog, én kérdezem már, hogy nem ismerik, nem használják ezeket: *hírtelenszőke, hollófekete, bogárfekete*? Rázzák a fejüket. Aztán kiderül még, hogy a fiatalabbak nem ismerik a *pajesz*-t sem, csak a hivatalos *oldalszakáll*-t, továbbá, hogy fejünk hátsó fele nem *tarkó*, illet nem mond a mai fodrász, az egyértelműen *nyak* egészen föntig. ... Hát hova tűntél bodor-modor? Le- (vagy ki-) nyírtak?

Wolf Tibor

NEVEK VILÁGA

Iszkiri, Cicke, Fogdmeg

Egyik háziállatának sem adott az ember oly sokféle nevet, mint a legértelmesebbnek és a leghűségesebbnek, a kutyájának. Számos névgyűjteményt közzé is tettek a kutatók, főleg a Magyar Nyelv és a Magyar Nyelvőr régebbi évfolyamaiban. A kutya című szakfolyóirat is gyakran közöl ilyen témájú cikkeket. A hajdani uradalmi leltárakban egy-egy egész falkányi agár vagy kopó nevét írták össze; Herman Ottónak A magyar pásztorok nyelvkincse című könyvében pedig a nyájörző és terelő kutyák neveiből találunk rendkívül gazdag anyagot. Szórakoztató és tanulmányos olvasmányok ezek: megismerhetjük belőlük a kutyatermesztet sok-sok árnyalatát, a kutyatartók képzelőerejét, kedveskedő vagy csúfolódó kedvét, sőt babonás hiedelmeit is. (A vidéken ma is gyakori *Tisza, Sajó, Maros* és a többi folyónevet például azért adták a kutyáknak, nehogy „víziszonyt” kapjanak, azaz megvesszenek: a veszett kutya ugyanis nem tud inni.)

A mai gazdák névadási szokásait J. Soltész Katalin vizsgálta meg a legalaposabban Magyar Nyelvőr-beli cikkében (1970/3.). A kedvencek egy része ma is egyedi, szemléletes nevet kap, de aggasztóan szaporodnak a divatos idegen nevek is. Még a magyar fajta kutyák is sokszor

Axel, Ajax, Bell, Lady (Lé-di), Lord, Cézár, Aida, Astra névre hallgatnak. A régi időkben ritkán kapott kutya emberi keresztnévet. Mostanában már nemcsak a ritka, idegen neveket használják föl erre a célra (*Betty, Dolly, Anett*), hanem – lustaságból vagy az ebek túlértékelése miatt? – a személynévként is gyakori keresztneveket adják a kutyáknak is, főleg a szukáknak: *Mónika, Borbála, Csilla, Tünde, Anikó* stb. Az elkedvetlenítő jelenségek sorolása helyett a továbbiakban a leleményes, játékos vagy éppen hóbortos névadásra mutatunk be néhány példát.

Ma is, akárcsak régen, sok kutya kap méltóságnévet: *Emír, Császár, Báró, Kalifa*. Nem véletlen, hogy a magyar ember mindig nagy szeretettel adományozott török címetek ebének: *Basa, Aga, Szultán* stb. (A XVII. századi Erdélyben erre a sorsra jutottak az ellenséghez tartozó kisebb rangúak is: *Dervis, Csausz*; a *Tatár* is kedvelt kutyanev volt.) Méltóságnév azonban mindig is csak méltóságteljes, nagy testű, komoly külsejű kutyának járt. A pulikhoz, tacsókához és a hasonló mókás kutyákhoz jobban illenek a vidám nevek: *Furulya* (tacsó), *Iszkiri* (tacsó, uszkár), *Puliszka, Krampusz, Gurulj, Pamacs* (pulik), *Gyűszű* (törpe pincsi).

A kutya külső tulajdonsá-

gait a legtöbbször képes kifejezéssel nevezik meg. Nincs például *Fehér* vagy *Fekete* nevű kutya, hanem *Lisztes, Tejes, Hattyú, Kenderkóc* (ez farkópuli); illetve *Néger, Négus, Szerencsen, Cigány*. A hangos kutya pedig lehet *Kürtös* vagy *Dudás* (ezek régi, de ma is használatos nevek); ha puli, akkor *Primás, Brácsás* vagy *Hangszóró*; ha törpe pincsi, akkor *Cincgó*.

A régi vadászkutyáknak, a szomorú sorsú városi hosszúlábúaknak és a fürge terelő puliknak a neve gyakran a gyorsaságukra utal: *Sebes, Szellő, Szikra, Villám*. Sok vadászeb viselte gyors állatoknak, elsősorban madaraknak a nevét: *Fecske, Rigó, Pácsiirta, Tigris*. A *Cicke* nevű magyar agár a 70-es években büszke lehetett volna rá, ha tudja, hogy így hívták Batthyány Ádám és Bercsényi Miklós egy-egy agarát is (1654-ben, illetve 1701-ben). (*Cické*-nek hívták a *cice* vagy *cicefutás* nevű, fogócskafele gyermekjátékban a fogót.)

Ma már vidéken is eltűnőben vannak azok a kérdő vagy parancsszavakból lett, esetleg az idegent megréfáló, humoros nevek, melyeket hajdan oly sok pásztorkutya viselt Göcsejtől Zemplénig: *Miaz, Kiaz, Mizörög, Kikérdi, Rajta, Fogdmeg, Csipdmeg, Ijessz, Indiccs, Látlak, Megősz*. Mutatóba van még azért egy-egy *Mitvisz, Holvan, Nemfél, Vigyázz*.

Az *Abbé* és a *Jogász* nevet komoly képű mai boxer és úfoundlandi viseli. Ez az ironikus névadás ismert korábbiól is: a múlt században is hívtak ebet *Jegyzőnek* és *Tanárnak*; 1654-ben pedig egy vadászkutyát *Káplán*-nak. Nem újkéletű szokás az sem, hogy divatos italokról, becses holmiktól neveznek el kutyákat. Ma van például *Brandy, Tonik, Bikini, Deviza* nevű kutya, de a múlt században is adtak már sok hasonló nevet: *Kávé, Módi, Tunika, Narancs*. Nem biztos azonban, hogy az indíték ugyanaz: a *Konyak* nevet a mai városi gazdi bizonyára bóknak, a hajdani pásztorember inkább csúfnévként szánta.

Bíró Ágnes

TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓ

Lapunk 1982. évi 4. számában érdekes cikk jelent meg Tóth József Farkas tollából. A szerző szerint „ha a Weöres-t ejtethjük „vörös”-nek, akkor a Desseffy-t is „dözsöfi”-nek, majd a Petőfi-t „pötöfi”-nek, vagy a Hernádi-t „hörnádi”-nak...”. A szerző azzal indokolja újságírósan szellemes és meghökkenítő állítását, hogy a Weöres név második szótagjában olvasható *e* betűnek sohasem volt *ö* hangértéke a magyar helyesírás-történetben. Ebben igaz van. De a kérdés kissé bonyolultabb.

Hernádi Sándor helyes alapelve szerint a már nem élő (történelmi) személy hagyományos helyesírású nevét a nemzeti műveltség szentesítette formában kell hangoztatnunk. Példaként említi Hernádi a *Vay* név „vaji” ejtését. Ám *Vay* Ilus színész névét mind *ö* maga, mind sok pesti ember „vaji”-nak ejti a helyes „vaji” helyett. A név a *Vaja* községnév -i képzős származéka a régies képzésmód szerint. Ez az ejtés eltelmond Hernádi másik, egyébként nagyjából helyes

szabályának, amely szerint az élő személy hagyományos hangjelölésű családnevét úgy olvassuk, úgy mondjuk, ahogyan az illető szokta. *Vay* Ilus élő személy, a neve régies, *ö* „vaji”-nak ejti. De a név kiejtése Hernádi finomítandó szabálya ellenére és a *Vay* nevű történelmi személyek Hernádi szerinti kiejtésjelölésével egyetértve szerintem helyesen, a művésznővel ellentétben csak azért is „vaji”. Egyébként *Vay* Ilus nevét Hernádi második szabálya szerint „vaji”-nak, de esetleges halála utána az első szabály szerint már „vaji”-nak kellene ejtenünk. Hernádi második szabályát egyébként is csak akkor tudnánk helyesen alkalmazni, ha mindenki nyelvtörténész és névkutató volna és tudná, hogy a *Zente* név *Z*-je az *sz* hang egyik régies betűje. Ezt pedig túlzás volna elvárni a nagyközönségtől. Hernádi második szabályát sokan egyszerűsítve úgy hangoztatják, hogy minden családnevet úgy ejtünk

helyesen, ahogyan az illető ejti. Ám ezek szerint egy beszédhibás Szász Zoltánnak vagy Korányinak a nevét mindenkinek így kellene kiejteni (egy kis hangjelölési egyszerűsítéssel): „fáfoltán”, illetve „koványi”. Egyébként a hagyományos hangjelölés ténye nyelvészeti szempontból vitakérdés lehet. Mensáros László színészünk családnevének kiejtése a *mészáros* szó történetének tanúsága szerint valamikor csak „menszáros” lehetett, hiszen a *mészáros* szónak a szótörténetek szerint sohasem volt „mensáros” alakja, de „menszáros” igen. Elképzelhető, hogy a *Menszáros* nevet valamikor latin oklevélben vagy egy német anyanyelvű tisztviselő hibás lejegyzésében *Mensaros*-nak írták, és ebből alakult a mai „mensáros” ejtés és a *Mensáros* írásképe. Ez a régi tévedés természetesen ma csak névtani érdekességnek számít, nem pedig hibás ejtésnek. Hiszen senki sem követelheti ma már, hogy

színművésznünk és a közönsége a *Mensáros* nevet „menszáros”-nak ejtse.

No de térjünk vissza a *Weöres* név ejtéséhez. Igaz, hogy az *ö* hangot sohasem jelöltük *e*-vel. De a közismert főnévből vagy melléknévből lett családnevek kiejtése az írásképtől függetlenül követni szokta a mindenkor lakóhely nyelvjárásának kiejtését. A *Szegedi* nevet Szegeden gyakran „szögedi”-nek ejtik, egy másikat, a *Veresmarti*-t „vörösmarti”-nak. Fordítva ugyanígy: ha egy *Szögedi* nevű „embör” *e*-ző vidékre került át, nevéből a régebbi laza névrögzítésű világban óhatatlanul *Szegedi* lett. A *Desseffy*-nek, *Petőfi*-nek, *Hernádi*-nak azonban egyetlen nyelvjárásterületen sincs „dözsöfi, pötöfi, hörnádi” ejtése! Nos, a *Weöres* név „vörös” ejtése ilyen *ö*-ző nyelvtérületen kialakult és családilag már rögzült kiejtés. Hadd adjunk tehát igazat kitűnő költőknek és műfordítókknak, és ne legyünk papábbak a papánál és vörösebbek a Weöresnél!

Ladó János

GYÓGYSZER A FÉLRE- ÉS A MEG NEM ÉRTÉSRE

Nem ma támadt próbatétel a Beszélő nehéz! rádióműsor hallgatóinak, hogy nemegyszer összefüggéseikből kiragadott mondatok helyes értelmezését várják tőlük. Lássuk, milyen buktatókat rejt ez a módszer, és mit tehetünk, hogy ezeket elkerülve, el ne essünk a jól végzett munka örömeitől.

A műsor készítői a kiválasztás előtt szövegbe ágyazva hallják a példamondatokat. Így azt vélhetik, sőt állíthatják, hogy másoknak sem nehéz következtetniük a kiragadott részletből az egészre.

Ebben a vélekedésükben azonban tévedhetnek is. Csak egyetlen példamondatot írok ide, bizonyításul (az 1982. május 18-i adásból):

A tekintetek és a gesztusok hullámozó mozgása késztet arra, hogy újra meg újra bejárjuk az alkotó kínálta utat, és így – a varázslattól elkápráztatva – ismételten átéljük szóval kifejezhetetlen mondanivalóját.

Vajon ki fedezte fel a versenyzők közül, hogy pantomimművészről szól a szöveg? – Sokat törtem a fejemet magam is, de nem jöttem rá. Maga a szöveg gátolt a helyes értelmezésben! Különösen az „alkotó” szó tévesztett meg. Sok-sok gyötörődés után teremtettem egy elfogadható értelmezést: hogy az „alkotó” egy festő, aki egymásba fonódó tekinteteket villant, és eleven mozdulatokat jelenít meg művén. Eszerint készítettem el megfejtésemet; de az – talán mondanom sem kell – eltért a Rádióújságban helyesként közzétett változattól.

Mégsem keseredtem el. Hiszen gyakran *kettős rejtvényt* kapunk ebben a műsorban. Külön rejtvény a részletből visszakövetkeztetni az egészre; nem könnyű a kiragadott mondatból újratemetni (kitalálni) az előzményeket. Nem egy esetben hibás, hamis lehet az okoskodás.

Hogyan segíthetünk?

Hetedik éve (1976. március 3. óta) tanulgom, keresgélem a rádióban közölt (pár év óta a Rádióújságban is olvasható) változathoz elvezető utat. Kialakítottam, és másoknak is ajánlottam saját módszeremet. De egy nagyon fontos mozzanatra nem figyeltem eléggé.

Megfejtési munkánkban, úgy látom, az első és legfontosabb feladat, hogy a példamondatot próbáljuk az *eredeti* környezetben elképzelni. Töprengjünk rajta: mik lehetnek az előzményei. Lehet, hogy nem találjuk meg mindig az igazi megoldást; de valamilyen „elfogadható” előzménymagyarázatot feltétlenül adjunk, s azután fogjunk a mondat hangzásának jelöléséhez.

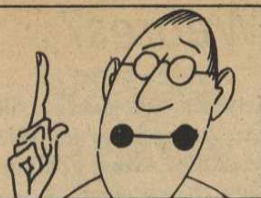
A kidolgozott előzménymagyarázatot fogalmazzuk meg tömören, esetleg mellékeljük is a beküldendő mondatokhoz. Ha ezt a módszert követjük, előfordulhat, hogy a műsorban ismertetett változattól eltérő, de mégis helyes, esetleg hibátlan megfejtéssel pályázunk.

Ha pedig a műsor összeállítói egyes esetekben túl nehéznek találnák a visszakövetkeztetést, avagy egységesebb megfejtést várnak, találjanak módot rá, hogy a példák elhangzása előtt néhány szóval utaljanak az előzményekre, az összefüggésre, a szöveghelyzetre is. (Az adott esetben talán így: „Új feladatunk szövege egy pantomimművészről szóló kritikából való”.)

Íme, a gyógyszer! Erőt, önbizalmat adhat a kitartó, eredményes munkához, s egyben hatékony ellenszere lehet az egyeseket talán a versenyzéstől távol tartó álszeméremnek, félreértésnek, meg nem értésnek is.

Sámbokrétó Péter
(Pannonhalma)

BESZÉLNI NEHÉZ

Félreérthetőség és félremagyarázhatóság

Sámbokrétty Pétert, a rádió Beszélni nehéz! műsorának a kezdetektől fogva (immár nyolcadik éve) lankadatlán segítőt, egy tavaly nyári együttműködés készítette cikkecske megírására. A Hazafis Népfront Győrben rendezett anyanyelvi táborában ugyanis, egyebek közt, az alábbi szövegrészlet második mondatának helyes hangoztatását vizsgáltuk:

[1. Aki figyelemmel hallgatja az iskolába járó fiatalság beszédét, napról napra több tapasztalatot szerez arról, hogyan terjednek benne a felnőttek hibái és különféle modorosságai: a betűjezés, a rossz hangsúlyozás, a hanglegítés torzulásai stb.] 2. De az efféléktől független artikulációs helytelenségek (a sejtítés, a raccsolás, a motyogás, az orrhangzóság stb.) sem éppen fehér hollók az iskolában.

Megállapítottuk: ha a második mondatot kiemelünk, kétféle hangoztatása kínálkozik. Eljuthatunk az „efféléktől” szót gyengébb, a „független”-t nagy erejű nyomatékkal, s a folytatást hangsúly nélkül; de hangozhatna az „efféléktől” és a „független” gyenge, az „artikulációs” pedig a folytatást is magához tapasztó erős hangsúllyal. Elvben mindkét forma helyes lehet: az első akkor, ha az „effélék” szó korábban felsorolt, de szintén artikulációs természetű helytelenségekre utal vissza; a második akkor, ha az előtte említett „effélék” nem artikulációs jellegű hibák.

Abban a társaságban magyar szakos tanárok ültek, s adva volt számukra a megelőző mondat is. Könnyen el tudták hát dönteni, hogy az „artikulációs” jelző kíván erős hangsúlyt, mert az előtte felsorolt hibák nem artikulá-

ciós, hanem beidegzéses természetűek. – Levontuk a tanulságot: a mondat beépített, beszerkesztett részlet a szövegben, s így félreérthetősége esetén a szövegösszefüggésben (a kontextusban) kereshetünk támpontot.

Ez azonban elég ritka példatípus. Az ilyen valóban félreérthetőnél jóval gyakoribb az inkább csak félremagyarázható. – Nézzük ezt:

Eljárást kellene indítani a vásárlókat megkárosító kereskedelmi dolgozók ellen.

Elvben sokféle hangsúlyformája lehetséges ennek. Erős nyomaték az „eljárást” szóra (ha azzal állna szemben, hogy nem „dicséretben” kell részesíteni őket); – erős nyomaték a „vásárlókat” szóra (ha a „vállalatot” nyugodtan károsíthatják); – és így tovább. Tehetnénk egy-egy gyenge hangsúlyt a „vásárlókat megkárosító” szerkezet mindkét tagjára, s erőset a „kereskedelmi dolgozók” elejére. Ám ez azt sejtetné: minden kereskedelmi dolgozó egyforma, s mindegyik károsítja a vásárlókat (azaz: hogy a szerkezetes jelző minősítő használatú).

Valójában egyetlen lehetőség reális: a „vásárlókat megkárosító” mindkét tagján egy-egy közepes erejű hangsúly, a „kereskedelmi dolgozók” pedig hangsúlytalanul ehhez tapasztva. Ez érezteti ugyanis, hogy a jelző kijelölő használatú: a „kereskedelmi dolgozók” kategóriájából kiemeli azokat (a keveseket), akik a vásárlók megkárosításában vétkesek.

Akiknek megvan 1981. évi 4. számunk, rovatunkat fellelőzve hasonló példával találkozhatnak:

Mert akik három évig folyamatosan lopnak, nem nevezhetők jó munkásnak.

Semmiféle szöveg-előzmény nem kell hozzá (csak a józan eszünk), hogy megállapítsuk: aki a „folyamatosan” határozót olyan erős hangsúllyal ejtette, hogy az ige is hozzá tapadt, azt tanácsolta: lopni egyszerre kell!

De igen sokszor segít maga a mondat szövege is. Maradjunk a Sámbokrétty Péter felidézte példánál. S ám gondoljunk festőre, aki tekintettel és gesztusokkal jelenít meg valami szavakkal kimondhatatlant.

Az első tagmondatban a „készlet arra” fordított szórendű megoldás, s világosan jelzi, hogy ami előtte áll, főhangsúlyos értékű rész (ha nem az volna, így állna: „arra készlet”). A két birtokos („tekintetek” és „gesztusok”) főhangsúlyos nem lehet, hiszen határozott névelős (azaz már szerepelt a szövegben); de teljesen hangsúlytalan sem, hiszen elől áll. Két egyforma szakaszhangsúly esik a jelzős birtokrészre, a „hullámzó mozgása” szerkezetre. Vilá-

gos ebből: az állítmányt megelőző részre esedékes főhangsúly (egyetlen szóval így hangzana: „Ez készlet arra...”) szétoszlik négy gyengébre.

A második és a harmadik tagmondatban az állítmány egyenes szórendű („bejárjuk”, „átéljük”), s felszólító módú. Elvben akár főhangsúlyosak is lehetnének. Csak-hogy előttük egy-egy olyan határozó áll („újra meg újra”, illetőleg: „ismételten”), amelyik világosan jelzi, hogy nem a cselekvés az újságolás, hanem az ismétlődése, így az veszi át a nyomatékát.

Hogy az utolsó részletben a „mondanivaló” hangsúlytalan, mert „szóval kifejezhetetlen” volta a nyomatékos, azt a „tekintetek” és a „gesztusok” korábbi említése teszi bizonyossá, az ellentétesség alapján; – akár pantomimművészre gondolunk, akár festőre.

Magából a mondat tartalmából és felépítéséből adódik tehát ez a hangzás:

A tekintetek és a gesztusok hullámzó mozgása készlet arra, hogy újra meg újra bejárjuk az alkotó kínálta utat, és így -- a varázslattól elkápráztatva -- ismételten átéljük szóval kifejezhetetlen mondanivalóját.

Senkit sem akarnék ezzel lebeszélni arról, hogy eltöprengjen rajta: milyen előzményekhez kapcsolódik-kapcsolódhat egy-egy adott mondat. Magammal kerülnék ellen-

tétbe. – Csak azt próbáltam érzékeltetni: ezt nem kitalálni kell, hanem megtalálni; – elég gyakran a mondatban magában.

Deme László

Éber szemmel, füllel FURCSA

Tisztelt Szerkesztőség!

Az 1982. július 22-i Békés megyei Néplapban találtam ezt a furcsa hirdetést:

Elveszett július 10-én, körülbelül 17 órakor öthónapos, zsemle-színű kan, magyar vizsla, a nyakán fekete bőr nyakövvel. Kérjük, hogy aki látta, vagy megtalálta, jutalom ellenében értesítse Király Béla, Orosháza, Tán-ecses u. 19. szám alatti lakost.

Előbb azt hittem, csupán sajtóhiba a nyaköv, de – mivel a következő nap is változatlanul jelent meg e szöveg – nyilvánvalóvá vált, hogy szándékosan használták ezt a kifejezést. Pedig az elveszett kutyuskának (is) nyakörv-e van, mert amikor „felöltöztették”, nyakörv-et tettek a nyakára, nem pedig nyaköv-et!

Futaki Lászlóné
Békéscsaba

Pontozó

Rohan az idő, sürget a lapzárta. Így azután, bármennyire szeretnénk volna is legalább ez évi második számunkban közölni 1982. évi megfejtési létraversenyünk összesített eredményét, ezt csak a következő számban tehetjük meg. A késéért olvasóink elnézését kérjük. A szokásos, számonkénti eredményhirdetéssel azonban nem maradunk adósak. Következzék először is az 1982. évi 4. számban közölt rejtvények helyes megfejtése!

I. Egy keresztnévet a közepébe! 1. Malvin 2. Dolóresz 3. Imre 4. Gusztáv 5. Szer-vác 6. Jolán 7. Konrád 8. Sarolta
II. Kivonások. 1. Kormos – koros 2. Telhetetlen – tehetetlen 3. Cibál – bál 4. Méter – éter 5. Virág – rág 6. Csikos – síkos 7. Dézsma – dézsa 8. Kimondó –

kimonó 9. Fióka – fóka 10. Kvarc – karc

III. Két összetett szó.
A) Gyerekjáték. ('Amit nagyon könnyű megtenni, elvégezni' értelemben csak ez használható. Pl. Ez nekem gyerekjáték! A *fene-gyerek*, a *gyerekidő* és a *gyerekember* nem jó megoldás, mert bár ezeket csak *m* nélkül mondjuk, nem fejlődött ki mellettük egy más jelentésben használatos *fene-gyermek*, *gyermekidő*, *gyermekember* forma. A *gyerekágy* és a *gyerekcipő* szintén nem felel meg a feltételeknek, mert a *gyermekágy* és a *gyermekcipő* is jelenthet rácsos kis ágyat, ill. gyermek számára készített cipőt.) B) Hamvveder

IV. A szerző: Déry Tibor. A nyelv nemcsak a formát diktálja, hanem a tartalmat, sőt a témát is.

Néhány szó a mondatritmusról

Az Édes Anyanyelvünk 1982/3. számában, „Az erény nem szégyen” című – helyesírási témájú – cikknek ez áll a végén: „Tudni fogja János is, amit megtanul Jancsi”.

Az írás maga tetszett nekem. – De miért hangzik olyan sután ez a mondata? Nyilván azért, mert nincsen benne ritmus.

Nézzük csak a közmondásainkat: Aki másnak | vermet ás, | maga esik | bele. – Ki mint veti | ágyát, | úgy alussza | álmát. – A jó tagolhatóság megváltoztathatatlanul teszi a mondatot. Kialakult formáját védi a ritmus.

Kíváncsi lettem, hogy a szóban forgó mondat milyen formában olvasható a Magyar szólások és közmondások könyvében. Ott bizony így van: „Amit Jancsi | nem tanult meg, | nem tudta azt | János”. Állító alakban így lehetne: „Amit Jancsi | megtanult, | tudni fogja | János”.

Ugye, milyen jól tagolható, milyen kellemes ezzel a szórenddel a ritmusa!

Más példák.

Villamosaink oldalán olvasható: „Ne szálljon fel, ha a lámpa ég!”, „Ne szálljon fel, ha a berregő szól!”

Ezek igen fontos figyelmeztetések. Nyelvtanilag hibátlanok. De az érzékenyebb fület kissé ingerlik, bántják. Miért? Mert a mondatok itt sem ritmososak.

Változtassuk meg a szórendet, s mennyivel szebben fognak hangzani: „Ne szálljon fel, ha ég a lámpa!”, „Ne szálljon fel, ha szól a berregő!”

Hogy ezek jambikus sorok? No és? A zeneiség miért lenne zavaró?

Fürtös Gusztáv
(Budapest)

A rejtvényeket helyesen megfejtő olvasók közül ezúttal a következők nyertek száz forint értékű könyvtalványt: Berecz Csaba, Budapest, Dózsa Gy. út 13. (1146)

Danka Margit, Kecskemét, Akadémia körút 46. I. 23. (6000)

Dékány Erzsébet, Budapest, Háman Kató u. 87. (1185)

Faragó György, Süllyap, Kisköz 14. (2241)

János Péterné, Tatabánya, Március 15. u. 5. I. 4. (2800)

Kovács Sándor, Pécs, Munkácsy u. 41. (7621)

Németh Lajos, Celldömölk, Rákóczi u. 25. (9500)

Szlama Tibor, Tatárszentgyörgy, Petőfi S. út 17. (2375)

Dr. Tanay György, Budapest, Dessewffy u. 7. (1041)

Utasi László, Jászapáti, Kisfaludi u. 1. (5130).

A Pontozó új feladatai

I. **Ellentéte egy keresztnév!** Tíz meghatározást közlünk. Tes-sék mindegyiknek megalkotni az ellentétét, de úgy, hogy a kapott forma, ha egybeírjuk s nagybetűvel kezdjük, egyúttal egy keresztnévet adjon! Egy példa: Itt új → ott ó → Ottó. Melyik a tíz keresett név? (Megfejtése nevenként 1, összesen 10 pont.)

1. Veszitek én
2. Mi bizonyosan
3. Simogat mozogni tudó
4. Valódi szennyez
5. Próza tegnap
6. Haszon ily
7. Kifogy
8. Az a valóság
9. Én arany
10. Vesz vissza még

II. **Betűértelmezésből verscím.** Mindegyik meghatározásnak egy-egy betű felel meg. Ha ezeket felülről lefelé összeolvassuk, Illyés Gyula egyik ismert versének címét kapjuk. Mi ez a cím? (Megfejtése 10 pont.)

1. Ez a különbség népszerű színészünk és a Ludas Matyi főszerkesztője között ...
2. A kezdőpont kezdete ...
3. Még árazatlan (!) biztonsági szerkezet ...
4. Ló (!) nélkül csavarog ...
5. Ilyen lesz a bor évek múlva ...
6. Év vége ...
7. Szenvedélyes hitvita tárgya a IV. században ...
8. Elsüti a fegyvert – személyes névmás nélkül ...
9. Példátlan (!) férfinév ...
10. Ha kimondom: fordított mennyiből ...

III. **Mit csinál, aki ...?** Megfejtőinknek nyolc közismert szólásra, szólásszerű kifejezésre kell rátalálniuk az itt következő értelmezések alapján. Szemléltetésül, ime, egy példa: Mit csinál, aki rábeszélésre nagy nehezen beleegyezik valamibe? *Kötélnek áll.* Mivel egy-egy értelmezésnek olykor több szólás is megfelelő, még egy feltételt szabunk. Úgy kell válaszolni, hogy az értelmezések mellé beírt szólások kezdő-

betűi fölülről lefelé olvasva ugyancsak egy szólást adjanak! (A megfejtésért szólásonként 2 pont, a belőlük összeolvasható szólásért további 8, összesen tehát legföljebb 24 pont jár.)

1. Nagyzo, hetvenkedik: ...
2. Nagyon takarékoskodik: ...
3. Erélyesen, határozottan lép fel: ...
4. Menekülés közben előnyre tesz szert: ...
5. Ragaszkodik az elveihez: ...
6. Megbetegszik, fekvő beteg lesz: ...
7. Soha meg nem valósítható terveket sző: ...
8. Gögösen, fölényesen viselkedik: ...

IV. **Fura földrajz.** Minden kérdésre egy magyar város- vagy falunévvel kell válaszolni. És elnézést az előforduló tegező formáért! (Megfejtése helynevenként 2, összesen 16 pont.)

1. Mi őrzi Mona Lisa mosolyát?
2. Mi vár az emberre a kertben eső után?
3. Ki nyír oroszlánysörényt?
4. Milyen a teklával kivarrt estélyi ruha?
5. Hány év a férfiak nyugdíjkorhatára?
6. Mit csinálna, ha talicskája volna?
7. Mi török fel, ha kemény a cipőd kérge?
8. Milyen az eres esőben?

V. **Juhász Gyula a nyelvről.** Száz éve, 1983. április 4-én született a kiváló költő, Juhász Gyula. Egyik – saját magára vonatkozó – költeményéből idézünk két sort a keresztrejtvény beküldendő vizs. 1. és függ. 15. sz. sorában. (Megfejtése 25 pont.)

A Pontozó feladatainak megoldását a lap szerkesztőségének címére kell küldeni 1983. július 15-ig. A borítékra tessék ráírni: Pontozó!

Kellemes szórakozást, sikeres megfejtést kívánnak a szerzők:

Borbély Károly (V.)
Grétsy László (I., III.)
Kun Erzsébet (IV.)
Rózsa Ibolya (II.)

HELYESÍRÁS! HELYESÍRÁS!

KÉPÚJSÁG

1979-ben az anyanyelv hetén Grétsy László helyesírási köz-műveltségünk mai állapotáról szóló előadásában kitért az író-gépszabvány ügyében bekövet-kezett új helyzetre. Emlékezzünk csak vissza, hányan és mennyit harcoltak azért, hogy megszűn-jék az ún. gépiratos szöveg, amelyben több hosszú magán-hangzóról (i, ú, ü) hiányzott az ékezet! Az üzletekben most már árusítják azokat az írógépeket, amelyeken minden magyar ma-gánhangzó rövid és hosszú alakja leírható, legalább kisbetűs for-mában. Erre a kedvező változásra utalt Grétsy László. Ám nemré-giben „megjelent” a tévé képer-nyőjén a Képűjság!

Már az első adáson vároko-zással ültem le készülékem elé. Képűjság – izelgettem az elne-vezést, és örültem neki, hogy az eddig *teletext*-ként emlegetett adás találó nevet kapott, így nem kell magyarító pályázatot kiírni. Megjelent a főcím, kellemes hát-térzene szólt, de ahogy „pereg-tek” a lapok – nem akartam hinni a szememnek. Nincs hosszú i, ú, ü! „Hírek. Ez és ez hazaérkezett külföldi utjáról. Sűrű kód az or-szágbán.” Sőt! Az eddig bíralt írógépeken legalább ó és ő volt, de a Képűjságban ezekről is le-hullott az ékezet. Visszalépünk?

Mivel túlságosan gyorsan vál-toznak az oldalak ahhoz, hogy le tudtam volna egyet is másolni pontosan, ezért a Rádió- és Tele-vízióújság 1982/48. számában a 2. oldalon megjelent fényképek egyikének szövegét idézem il-lusztrációként.

„Kádár János meghívására, baráti látogatásra Budapestre ér-kezett Gustáv Husák, a CSKP Központi Bizottságának főtítká-ra. A délelőtti folyamán Kádár János és Gustáv Husák meg-kezdte tárgyalásait az MSZMP KB székházában.”

„Az Interparlamentáris Unió Romában tartando öszi konfe-renciájára utazott Barcs Sándor, az IPU magyar csoportjának el-nöke és Darvas István képviselő.”

Talán fölösleges az érvelést a helyesírási szabályzatra hivat-

kozva kezdeni, hiszen biztos va-gyok benne, hogy a Képűjság munkatársai ezt jól ismerik, s tudják, hogy a magyarban van-nak rövid és hosszú magánhang-zók, és ezt írásrendszerünk is megkülönbözteti. Gondolom, ez a hibázás egyelőre technikai fo-gyatékokból ered, és sikerül igen hamar kijavítani. Megkoc-káztatom azonban, hogy addig nem lett volna szabad a sugárzást megkezdeni, amíg zsúfolva van a szöveg helyesírási hibákkal. Már közhelyként hat, hogy a tömegtá-jékoztatás eszközei nagyhatal-mak, az emberek feltétlenül biz-nak bennük. Gondoljunk csak az „azt írta az újság” kabarétréfára, a „rádióban hallottam”, a „tele-vízióban láttam” kezdetű hivat-kozássokra! A Képűjság rongálja a helyesírást, és hatalma miatt a hibásan leírt alakokat megerősíti. Hogyan javítsák majd a tanárok a helyesírási hibákat, ha az lesz a válasz, hogy a Képűjság is így írja? Az ingadozó vagy hibás ejtés miatt számos olyan szavunk van, amelynek időtartamát sokan helytelenül jelölik, hosszú ma-gánhangzó helyett rövidet írnak. Ilyenekre gondolok: alól, ágyú, bícsú, fiú, tanú, betű, egyszerű, kesztyű, dísz, szín, bőrrönd stb. Nyelvünkben nem ritka az idő-tartam változtatása sem, azaz bizonyos szóalakokban hosszú a magánhangzó, másokban viszont rövid: bízik, bízhat – biztat; hív, hívogat – hivatkozik; szív, szívás – szívárog, szivar; kút, kútja – kutak; bűn, bűnös – büntet; ló – lovak; fű – fűvek; stb. Az ilyen szavak írásában amúgy is nagy a hibaszám, hát még ha a képernyő ezt elő is segíti!

Az ékezetek gondos kitévésére azért is oda kell figyelni, mert más szó lehet a rövid, és más a hosszú magánhangzós. A Képűjság szolgáltatás is, esetleg elbe-széléseket, regényeket olvasha-tunk majd folytatásban. Íme egy általam komponált mű a Képűjság helyesírása szerint. – „...Ek-kor érkezett bejáratos kocsiával a hídra. A benne bujkáló kor mi-att rosszul lett fogta el, egyébként is sok borsot evett délben. A fris-sen fujdogáló szellő, az erősödő

tavaszi nap kicsalogatta a szabad-ba. Érdeklődéssel szemlélte a fo-lyóban ivó halakat. Riadtan az erdő felé figyelt, onnan jött a bu-gás...” – Mi ez? Tudományos-fantasztikus irodalom, krimi? Nem, csupán a hiányzó ékezetek miatt több szóban megváltozott a jelentés.

A Képűjság rendszeresen is-merteti a tévé műsorát is. Innen is értesülhetünk majd, hogy a Vers mindenkinek című adásban – ha sor kerül rájuk – a következő műveket fogjuk hallani: „Illyés Gyula: Oda egy krumpliföld-höz”; József Attila: Ős patkány terjeszt kort”; „Petőfi Sándor: Az örült”; „Vas István: Oda a tegnapi asszonyokhoz”; „Vörös-marty Mihály: Mikes buja”; stb.

Mielőtt leültem volna, hogy mindezeket papírra vessem, a biztonság kedvéért újból meg-néztem a Képűjságot. Hátha tör-

tént valami változás, esetleg rosszul láttam, és kár a szót vesz-tegetni. De nem! Sőt sikerült egy újabb példát találnom a jelentés-változtató, rossz íráshoz: „A ned-ves burkolat ellenére jól járha-tok.” Azt hittem, valamilyen ci-pőreklám. Tévedtem: az autópá-lyákról tájékoztattak.

A Képűjság főszerkesztője a Hétfői Hírekben említette, biz-nak abban, hogy néhány hóna-pon belül megszerzik a szükséges technikai rutint, felhasználják a nézők véleményét, bírálatait és tanácsait. Legyen ez az írás véle-mény, bírálat és tanács is egyben. Ha viszont ezt a „technikai fo-gyatékokból” kiküszöbölni nem sikerül, a televízióknak nem szabad tovább vállalnia a nyelv-rongálást! Kár lenne pedig az egyébként jó és hasznos műso-rért.

Ajtony Péter

Terjedő elválasztási bizonytalanság

Az utóbbi időben feltűnően megszaporodtak az olyan, még gyors olvasás közben is szemet szűrő hibák az újságokban és fo-lyóiratokban, amelyek az össze-tett szavak elválasztásából adód-nak. Nagy számuk már-már egy e téren terjedő elbizonytalanodásról hoz hírt.

Gyűjtögetés nélkül, csak úgy „kapásból” néhány ilyen hibát sorolok fel, amelyeket e cikk megírása előtti 48 óra olvasmá-nyaiban jelöltem meg. „Va-gyis” – olvasom a Természet Világa természettudományi ismeretter-jesztő folyóiratban (1982. 9:392). Az Új Írás irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat egy novellájá-ban „segé-dorvos” látható (1982. 2:9): a d-t átvitték az új sorba! Ugyanebben a folyóiratban „birtokme-goszlási” helyzetről olvasok (47. l.), néhány sorral alább pedig „fő-l-déhség”-ről van szó!

Nem sorolom tovább, csak még egyetlen ilyen hibát említek, mert az eset tanulságos. A Mű-szaki Élet számára írt egyik cik-kemnek megjelenés előtti utolsó (már oldalba tördelt) levonató-ban észrevettem, hogy a *leg-alábbis* szót „legalább-bis”-nak választották el *legalább-is* helyett. Telefonon arra kértem az illeté-kes rovatvezetőt (aki velem együtt azt sem tudta, sirjon-e vagy nevéssen), hogy javítsa ki a hibát, és úgy küldje vissza a levo-natot a nyomdába. Ez meg is tör-tént. Ám – bárki meggyőződhet róla – a lapban mégis a szörnyű

elválasztás jelent meg (1982. szept. 19:1, 4. hasáb, 4. sor).

Amiért pedig ezt az esetet tar-tom a legijesztőbbnek, az a kö-vetkező. Ha a nyomda egy, a szerkesztőségből érkező javítást nem hajt végre, annak lehet ugyan egyszerű hanyagság vagy figyelmetlenség is az oka, de le-het az is, hogy a nyomdában a javítást hibásnak, helyesírásunk szabályaival ellenkezőnek tart-ják, s ezért nem veszik figyelem-be. Ez önmagában helyes is; – de ebből arra is következtethetünk, hogy akadnak már nyomdában is olyanok, akik azt hiszik, hogy ez a helyes elválasztásmód.

Nemigen tudnám megmagya-rázni, mi az oka annak, hogy az összetett szavak elválasztásában ez a képtelen szemlélet az utóbbi időben annyira elterjedt. (Példá-ul egy évtizedek óta szerkesztő-ségben dolgozó kitűnő és értel-mes gépírónőt nem tudtam meg-győzni arról, hogy az *ugyanis* szót nem így választjuk el: „ugya-nis”; legfőljebb annyit volt haj-landó elismerni, hogy jó az *u-gyani-is* elválasztás is.)

Van azonban egy *gyanúm*, amelyet nem kevés bizonytalan-sággal, de úgy érzem, mégis a nyilvánosság ítélőszéke elé kell bocsátanom.

Azt tételezem föl, hogy ez a hibás elválasztás abból adódik, hogy az *idegen* szavak elválasztá-sának egyik szabályát túlzóan, mereven, csak a formát s nem a tartalmat tekintve kezdik alkal-mazni. Helyesírási szabályza-

tunk 327. pontja ugyanis ezt mondja: „Vannak olyan idegen eredetű szavaink, amelyeknek összetett voltát a magyar nyelvérzék is felismerheti, mivel vagy mindkét tagjuk, vagy az egyik tagjuk külön is használatos nyelvünkben. A szóhatáron az ilyen szavakat – a magyar összetett szavak elválasztási szabályainak megfelelően – az alkotó tagok szerint választjuk el.” Ez helyes is; – a bajt az okozza, hogy melyek azok a szavak, amelyek összetett voltát a magyar nyelvérzék is felismeri, és hogy vajon a nyelvérzéknek vagy a műveltségnek kell-e irányadónak lennie?

Gondolok itt a *demokrácia* vagy az *atmoszféra* szavak elválasztására, amelyeknek a Helyesírási tanácsadó szótár szerint az elválasztása: *demok-rácia*, *atmosz-féra*.. Vitatható, hányan vannak, akik görög tanulmányaikból vagy máshonnan tudják, hogy a *demokrácia* összetett szó, és a *demosz* (-nép) meg a *kratia* (= hatalom) szavakból keletkezett, ezért a második szót kezdő *k*-t és *r*-et nem lehet elszakítani egymástól. De már az *atmoszféra* szóról sokan tudják, hogy a *szféra* szó önállóan is használható, tehát az *atmoszféra* elválasztásakor az *sz*-et és az *f*-et nem lehet – azaz nem volna szabad – elválasztani egymástól! És mégis: a Helyesírási tanácsadó szótár így tanácsolja.

Mármost: a bevezetőben ismertetett hibás *magyar* elválasztások eredetét is abban vélem fölismerem, hogy a helyesírási szabályok idézett 327. pontját **mereven és formálisan** úgy alkalmazzuk, mintha egyetlen

idegen eredetű összetett szóban sem ismernénk föl összetett voltukat, vagyis mindig az „egy mássalhangzó megy át” szabályát alkalmazzuk. Ez azután **áttételeződött** – hogy a rákbetegség terjedésének leírására használt szót alkalmazzam (s nem véletlenül!) – a **magyar összetett szavakra is**, és ott sem törődnek többé azzal, hogy a szó összetett: „egy megy” – és kész!

Azon túl tehát, hogy az oktatásban és a nyelvművelő irodalomban erőteljesen figyelmeztetni kell a „va-gyis”-szerű hibákra, szerényen azt javasolnám a helyesírási szabályzat 11. kiadásán dolgozó szakembereknek, hogy ki kellene terjeszteni az összetett szavak elválasztásának szabályát az olyan idegen eredetű szavakra is, amelyeknek „összetett voltát a magyar nyelvérzék” (ez az amúgy is elég bizonytalan valami) nem ismeri fel. Tudom, a helyesírási szabályzat arra törekszik, hogy minél következetesebb és egyszerűbb, könnyen elsajátítható legyen. Mégsem tartom jó irányzatnak, hogy ennek érdekében sülyesztjük a színvonalat, s hogy a műveletlenség, az ismeretek hiánya az iránymutató. Meg lehet és meg kell tanulni az idegen szavakat – akár összetettek, akár nem –, ez még a csökkenő latin és a megszűnt görög nyelvoktatást is (ha csak kis részben is, de) pótolná, legalábbis a szavak szintjén. És talán akkor a magyar összetett szavak elválasztásában sem merülne föl senkiben az, hogy nem számít, miből jött létre a szó: „egy megy”...

Pető Gábor Pál

Az idegen szavak elválasztásához

Gyakran kerül idegen szó – különösképpen tulajdonnév – magyar nyelvű szövegbe. Lépten nyomon találkozom helytelen elválasztásokkal. Francia példaim közül mutatok be először néhányat: „Be-auvais”, „Manon Lesca-ut”, „Ro-usseau”, „Thiba-ult”, „Boulog-ne” stb. Lengyel szavak elválasztása sem jár kevesebb hibával: „Piet-rzak”, „Chor-zów” stb.

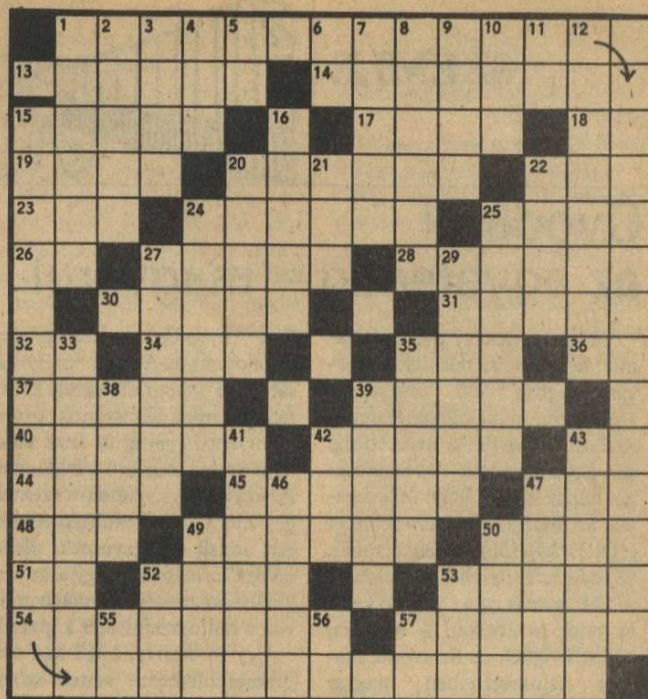
És a sort még hosszan folytathatnánk, ami nem is csoda, hiszen nem tudhatjuk a világ minden nyelvének, helyesírásának elválasztási szabályait, és a fellelhető sok problémára a magyar helyesírási szabályok között sem találunk konkrét választ.

Útba igazíthatnak viszont ben-

nünket az egy betűnek számító több jegyű mássalhangzókkal, illetőleg magánhangzókkal kapcsolatos tudnivalók. Ezek szerint a magyarban szokásos kiejtés szerint egy szótagba kerülő, egy magánhangzót jelölő betűcsoportokat nem választjuk el; tehát: *Beau-va-is* [e. bove], *Manon Les-caut* [e. lesz-kó], *Rous-seau* [e. rusz-szó], *Thi-bault* [e. ti-bó] stb. Hasonlóképpen kezeljük a mássalhangzókat jelölő betűcsoportokat is: *Bou-logne* [e. bu-lony], *Piet-rzak* [e. pjet-zsak], *Cho-rzów* [e. ho-zsuv] stb.

Persze vannak nehezen megoldható esetek is. Ilyenkor lapozzuk fel az illető idegen nyelv-könyveket, szótárakat is!

Somogyi Béla

Költői vallomás

VÍZSZINTES: 1. Az idézet első sora (zárt betűk: M, S, I), 13. Anyagi és szellemi vagyontárgyak összessége, névelővel. 14. Műemlékekben gazdag ókori görög város Kisázsiaiban. 15. Szinlel, tettlet. 17. Testrészsünk, amit nem láthatunk, ha állunk. 18. Kiejtett betű. 19. A nőszirm tudományos neve. 20. ... hegy (bazaltbánya Tapolca közelében). 22. Mosogatószer-márka. 23. Banándarab! 24. Dél-afrikai bantu nép. 25. Kukoricatároló, népies szóval. 26. Tonnasúly, röv. 27. Inkább török, de nem hajlik. 28. Textilszálak fonallá csavarása. 30. Erie, Ladoga, Fertő stb. 31. Bűnelkövetés feltételezése. 32. Félelem! 34. ... Maruth (Traven eredeti neve). 35. Szívet az Ír-tengerben. 36. Sajó egynemű betűi. 37. Gerinctelen állat. 39. Műsorsugárzó készülék. 40. Kossuth-díjas radiológus (Zoltán). 42. Két részre osztott ázsiai állam. 43. A magnézium vegyjele. 44. Egyszerű lábbeli. 45. Ritka női név. 47. Egykori királyi város Vietnamban. 48. Almával együtt város! 49. Kitaró szándék. 50. Lengyel biokémikus (Casimir, 1884–1967). 51. Becézett Ede. 53. Község Pécs közelében. 54. Nesztelen. 57. Vizenyős terület Várpalota és Székesfehérvár vidékén.

FÜGGŐLEGES: 1. Havonta megjelenő irodalmi folyóirat címe. 2. Párizsi kis csibész, utcagyerek. 3. Montand filmszínész személyneve. 4. ... alkali (sütőpor). 5. Igevégződés. 6. Szibériai folyó. 7. Divatos hangszer. 8. Teljes, részletes. 9. ... rege (Shakespeare-színmű). 10. Takarékpénztár. 11. A molibdén vegyjele. 12. Tudósjelölt. 15. Az idézet második sora (zárt betűk: P, Ő, K). 16. Kossuth-díjas állatorvos (József, 1868–1952). 20. Afganisztáni város. 21. Orosz férfinév. 22. Mózes öt könyve, az ószövetség egyik része. 24. Kényelmes bútor-darab. 25. Nagy forgalmú lengyel tengeri kikötőváros. 27. A gólya afrikai rokona. 29. Szomáliával határos etiópiai vidék. 33. Ne együnk ilyen gyümölcsöt! 35. Gyorsan, hamar. 38. „Szevasz ...!” (Magyar filmcím). 39. Etelekercs. 41. Kiváló német kémikus volt. 42. Város-rész röv. 43. Katonai egyenruha, elavult szóval. 46. Addig üsd a ... (közmondás kezdete). 47. Éljenző felkiáltás. 49. Egy főre jutó mennyiség. 50. Olimpiai bajnok svéd öttusázó. 52. Czuczor Gergely álneve volt. 53. A tévé munkatársa (Jolán). 55. Jegy szélei! 56. Kettőzve: Zola-regény. 57. Súlyarány, röv.

Óvodától az egyetemig – magyarul

Vonzón érdekes riportban számolt be nemrég a televízió a Horvátországban élő magyarság anyanyelvi művelődésének fejlődéséről. Jugoszlávia nemzeti törvényei nemcsak elvi lehetőséget adnak erre; a helyi öngazgatói közösségek és szervek megértő és kölcsönösségen alapuló, az együttélés összhangját kialakító támogatása egyre jobban valóra váltja az elveket. A baranyai háromszögben és Szlavónia magyar faluszigeteiben magyar nyelvű óvodák és általános iskolák készítik föl a gyerekeket, hogy középiskolában is anyanyelvükön tanulhassanak. Vannak azonban kétnyelvű iskolák és osztályok is, ahol magyar és horvát diákok tanulhatják egymás nyelvét. Az eddigi eredmények lelkes pedagógusok munkájának köszönhetőek, a folytatás pedig megszilárdítja a sikert: a középiskola után a magyar nyelvű óvónő-, tanító- és tanárképzés várja a hallgatókat. Mindezt például együttműködéssel segíti az újvidéki és az eszéki egyetem, a Horvátországi Magyarok Szövetsége, Baranya megye és Pécs, főként egyeteme révén, de a magyar központi művelődési szervek is, mint a televízió filmje sokoldalúan szemléltette.

Hangos nyelvműlékek

Emlékezetes szenzáció volt néhány éve a Kossuth hangját őrző fonográflevétel. Akkor sokan keseregtek, milyen veszteség, hogy nemzeti nagyjaink, jeles írónk hangját nem örökítette meg a technika új lehetősége. Akár az öreg Arany élőszavát is megőrizhette volna a vaskorlemez, hiszen a fonográfot már 1879-ben bemutatták Pesten, – nem is szólva például Jókai, Gyulai, Mikszáth, Ady megőrzéséről.

Mindez eszünkbe jut Balogh Lajos és Bartók János cikkét olvasva (Magyar Nyelvőr 1982/2. sz.). Bár a hangzó magyar beszédnek egy évszázaddal ezelőtti (1879, 1889), első emlékeiről csak dokumentumok maradtak, s a felvételek sorsáról nem tudunk, a cikk szerzői igen érdekes korai nyomokat kutattak föl. 1912-ben

Bíró Ányos bencés tanár a bécsi Phonogramm-Archiv megbízásából 15 fonográflevételt készített: versmondás, szónoki próza, nyelvjárási szöveg és ének található a máig meglévő hengereken. Az egyik megszólaltatott személy gr. Zichy János kultuszminiszter, annak a föltevésnek, illetve elvnek az alapján, hogy a művelt köznyelvi beszéd normáját nyilván a kultuszminiszter képviseli.

Egy év múlva, 1913-ban már gramofonlemezre vettek szövegeket, 14 politikustól, illetve íróktól. Bródy egy regényrészletét olvasta föl, a többiek mind beszédet idéztek, jellemzőül a kor közéleti vezérműfajára és – mivel mind idősebb személyek – a múlt század végének nyelvallapotára.

Egy-két érdekes, de nem megnyugtató tanulság is adódik e két korai hangos nyelvműlékünkben: a szónokias hangvétel ellenére az elhangzó szövegeket hangjelzés és hangsúlyozás tekintetében nem terhelik azok a hibák (így például az egyhangúság), melyek a mai közéleti megnyilatkozásokra általában jellemzők; a mostanában ismét vitatott zárt *ē* használata sokkal gazdagabb és kiterjedtebb; sorvadása tehát nagymértékben a hangos tömegkommunikációs eszközök egységsítő-szűrítő hatásának is tulajdonítható.

A húszas évek közepétől a rádió, majd a hangosfilm, magnefon és televízió megsokszorozta, mindennapivá tette az élő rögzítésének lehetőségét. Az élő nyelvnek ezek a – néha szó szerint – „hangos fényképei” száz-kétszáz év múlva valóban nyelvműlékek lesznek az egyre gyorsabb változást vizsgáló kutatás számára.

Nemrég láthattuk a televízióban a Kovács Margit keramikusművésznőről készített filmet. Amikor megszólalt, bizonyára föltűnt mindenkinek, milyen erősen érzik beszédén észak-dunántúli szülőföldjének nyelvjárása. Ez a sajátos és annál meglepőbb, ha tudjuk, hogy 22 éves korában elhagyta Győrt, évekig külföldön, majd Pesten élt. Varázslatos egyéniségéhez tartozott ez a beszédmod: egy nagy művész, aki

értelmiségi családban nőtt fel – apja tanár volt –, úgy ejti a szót, mint egy íkrényi vagy ménfőcsanakai parasztlány. A személyiség legbensőbb rétegét tükrözi a megőrzött anyanyelvjárás: nemcsak a gyermek- és ifjúkor melyre ivódott emléket, hanem a maga örök gyermeki kedélyét, naiv őszinteségét, a természetességet, hogy igazi énjét, önmagát adja, akit nem tett mesterkeltté sem művészi rangja és életformája, sem a nagyváros fellengős és zavaros, beolvasztó „modernsége”. Kovács Margit példája annak, hogy nyelvi gyökereinktől nem kell és nem is szabad elszakadnunk.

A Magyar Nyelv múlt évi 4. számában ugyancsak Balogh Lajos tett közzé igen érdekes tanulmányt Kovács Margit nyelvi regionalitásáról, egy rádióriport alapján, melyet Rapcsányi László készített. Elemzésre azt a részletet választotta – Sándor Mária lejegyzésében –, ahol Kovács Margit gyermekkoráról, pályaválasztásáról beszél: a bensőséges téma különösen sok nyelvjárási vonást, regionális ejtésbeli, szó-

használati és mondatfűzési sajátosságot hozott felszínre, egy páratlan egyéniség ötvözetében.

Új évfordulók

A múlt évben bőven adódott olyan ünnepi alkalom (Arany, Illyés, Kodály), mely ráirányította a figyelmet nyelvhasználat és nyelvi műveltség kérdéseire, akár személyi vonatkozásban, akár irodalom és nyelv egygyéforrott kapcsolatának jelentőségét illetően. Az idén két nagy költőnk születésének centenáriumát ünnepelhetjük: Juhász Gyulát (áprilisban) és Babitsét (novemberben). Kíváncsok volna, hogy az életműükre vetülő fény nyelvi gazdagságuk és stílusművészetük termékenyítő feltárára is ösztönözzön. De nemcsak tudományos elemzésekben és népszerűsítő előadásokban, hanem mindenekelőtt az iskolának a nyelvi műveltséget megalapozó, stíluskészítést fejlesztő és olvasásra nevelő hatása révén. Magyartanárainkra ezzel újabb szép, önálló munkára és ötletre ihlető feladat vár. K. M.

Tolna megye földrajzi nevei

Akadémiai Kiadó, 1981.

A Zala és a Somogy megyei kötet után a Tolna megyei földrajzi nevek gyűjteménye is megjelent. Az előbbiekhöz képest megvan sajátos jellege, s ez különösképp érdekessé teszi. Ez a megye, bár területe nem nagy, tájilag igen változatos. Lakossága is erősen vegyes összetételű. A magyarság a történelem viszonyosságai során német, délszláv s újabban székely és csángó népeséggel bővült. Ezeknek kultúrája, életmódja szintén fontos tényezőjévé vált a vidék átalakulásának s így a földrajzi nevek keletkezésének is.

A gyűjtés időpontja kedvező volt: akkor sikerült még összeszedni a névanyagot, amikor az új, nagyzüemi életforma nem haladt annyira előre, hogy elfeledtette volna a régihez kapcsolódó földrajzi neveket.

E munka páratlan értékű anyagot rejt magában, és sokoldalúan hasznosítható. A nevek feldolgozásával a hajdani táj arculatának megőrzéséhez járulhat hozzá.

Az *Ásvány* (Decs, Bata) helynév arra utal, hogy a jelölt helyen régen ásvók voltak; a 'holt meder' jelentésű *Hókony* (Bata, Tolna) névadatból pedig arra következtethetünk, hogy ott egykor patak vagy folyó létezhetett.

A hajdani állattartás emléket őrizi a *Förtéles* helynév (Regöly),

jelentése: kátyú, pocsolva, tóka. Az uradalmi állattartással kapcsolatosak a tejelő marhára utaló *Csira-istálló*, *Csira-kút* (Ozora, Iregszemcse, Szakály, Medina), valamint a *göboly* ('hizalt ökr') főnévvel összetett helynevek: *Göboly-járás* (Dunaföldvár), *Göboly-kút* (Kölesd).

Ebben az időben keletkezett sok nagy uradalmi kút, s ennek máig élő nyelvi emléke a hajdani pusztákon a *Sudárfás-kút* (Sárszentlőrinc, Dombóvár), *Csigás-kút* (Koppányszántó, Nagykőny).

De nemcsak a táj, a település jellegéről, a gazdaság módszereiről stb. „árulkodnak” a helynevek, hanem egykori szokásokról is. Példának említi a bogviszlói *Hajdútemetés* nevet, melynek párait sokfelé megtalálhatjuk. Az összecsapásokban levágott kőbor hajdúkat, a váratlanul meghalt személyeket s a megkezeszteteleneket ugyanis nem a temetőbe, hanem a határszélre temették. A halálos ítéleteket is ott hajtották végre. Ezért található például Ozorán az *Akasztódomb* a határszélén.

A földrajzi nevek sokféle vizsgálatra adnak módot. Belőlük kiindulva föl lehet idéznünk a régi élet, a hajdani világ és szokásrend valóságát.

Takács Lajos

POSTALÁDA

A Németh és az Öry családnévhez illő keresztnév. Két kismama, Németh Béláné és Öryné Gombás Csilla – 8391 Sármellék, Dózsa György u. 225. – közösen írt levelükben arra kértek, segítsünk olyan keresztnévket keresni, amelyek családnévükhöz a legjobban illenek.

Kérésüknek szívesen teszünk eleget. Sajnos nem írták meg, hogy milyen típusú neveket kedvelnek (magyar eredetű, ritka, régies, idegen hangzású stb.), ezért elég tarka listát állítottunk össze. Reméljük, találnak megfelelőt.

A Németh családnév nagyon gyakori, ezért ritka keresztnévet ajánlunk hozzá. Ha a család mégis megszokottabb nevet kíván, jó lenne az *Orsolya*, *Anikó*, *Nóra*, *Rita*, illetve az *Árpád*, *Balázs*, *Márton*. A ritkább nevek alábbi listáján nem szerepel T-vel és D-vel kezdődő név, mert a Németh után kimondva ezek nem hangzanak jól. Jó elkerülni a csupa magas magánhangzót, különösen a csak e-t és é-t tartalmazó neveket is; Németh Kelemen vagy Németh Evelin nagyon egyhangú lenne.

Az ajánlott nevek: *Alexandra*, *Aletta*, *Fanni*, *Fruzsina*, *Gyöngyvér*, *Imola*, *Korinna*, *Linda*, *Livia*, *Margaréta*, *Martina*, *Nelli*, *Norina*, *Olivia*, *Vanda*, *Violetta*, *Viorika*, *Virág*, *Zóra*, *Zsanna*, *Zsanka*; illetve *Ábel*, *Aron*, *Barnabás*, *Boldizsár*, *Botond*, *Farkas*, *Fabián*, *Gerzson*, *Kadosa*, *Kolos*, *Kornél*, *Kristóf*, *Lóránt*, *Marcell*, *Márió*, *Soma*, *Szilárd*, *Zalán*, *Zsombor*. (A *Viorika* és a *Zsanka* nincs benne a Magyar utónévkönyvben. Az előbbi román virágnévből származik, és az anyakönyvvezetők-nél meglevő pótlista alapján anyakönyvezhető, az utóbbi pedig a *Zsanna*, illetve a *Johanna*, *Janka* kedvesen hangzó alakváltozata; bejegyzéséhez engedély szükséges.)

Az Öry családnév ritkább, ezért népszerű utónévvvel is egyedi nevet kaphat a gyermek. Szóba jöhet például a *Gabriella*, *Eszter*, *Júlia*, *Zsófia*, illetve az *András*, *Péter*, *Sándor*. Kerülendők az R-rel, I-vel kezdődő, illetve a szó elején r hangot tartalmazó, „ropogós” nevek, például: *Öry Aranka*. Az ajánlható nevek java része három szótagos, hosszúsá-

gukkal ellensúlyozhatjuk a családnév rövidségét. Az Öry-hez illő ritkább nevek:

Ágota, *Abigél*, *Bettina*, *Boglárika*, *Borbála*, *Daniella*, *Dominika*, *Eliza*, *Emese*, *Enikő*, *Klaudia*, *Marinella*, *Melinda*, *Noémi*, *Petronella*, *Szabina*, *Tamara*, *Tatjana*, *Veronika*; illetőleg: *Ádám*, *Bálint*, *Benedek*, *Bence*, *Benjámin*, *Bertalan*, *Csanád*, *Dániel*, *Domonkos*, *Gellért*, *Levente*, *Márton*, *Sebestyén*, *Szabolcs*, *Tibor*.

Bíró Ágnes

Határozóragok használata. Pál László – 5300 Karcag, Püspökladányi út 89. – levelében a többféle határozói jelentés kifejezésére is alkalmas határozóragok és névutók helyes használata iránt érdeklődik.

Ugyanaz a rag más-más határozó jelölésére is alkalmas (szóban: helyhatározó; délből: időhatározó; mérgében kiabált: okhatározó; stb.), és fordítva: egy-egy határozót többféle raggal is kifejezhetünk. (Például a célhatározót: családjáért él; látogatába megy; íráshoz készülődik; kabátján vette; stb.). Alkalmazásukban természetesen árnyalatnyi különbségek alakultak ki, számít a szöveggörnyezet, és fontos az ige, amelytől a határozó függ.

Az -ért is lehet okhatározó toldaléka: „Nyomorú egy élet... magamért nem bánám” (Arany: Koldus-ének); célhatározóé: „Szerelmemért fölálodom az életet...” (Petőfi: Szabadság, szerelem); eszközhatározóé: Száz

forintért vettem; fok-mértékhatározóé: Az istenért sem hagyja abba.

Az okhatározónak is igen sok árnyalata van, s mindegyiket más raggal vagy névutóval szoktuk kifejezni. A „Kabátja csöpögött a víztől” mondatban sem az -ért ragot, sem a miatt névutót nem használhatnánk. A „Nem látja a fától az erdőt”, feltékenységből tette, bánatában elnevette magát stb. példákba az éppen alkalmazott ragok kíváncsiak. A jól ismert szövegben: „Tatarozás miatt zárva” viszont egyik rag sem állhatna. – Határesetek is lehetnek: Aggódom érte (okhatározó), fáj a szívem érte (a szövegből kiszakítva egyaránt lehet ok- és célhatározó).

A büntetést kifejező igék mellett az -ért és a miatt egyaránt jó (büntet, bűnhődik, elmarasztal, fedd, korhol, szid, lakol stb. valami miatt, illetve valamiért: A késésért megfeddték; bűneiért meglakolt; csalásért, lopásért ítéltek el). A jutalmazást jelentő igék mellett csak az -ért járja.

Mivel az okhatározó kiindulópontot, előzményt jelöl, a célhatározó pedig a végpontot, a végkövetkeztetést jelzi, az azonos ki-

fejezőeszközök nem okoznak zavart. Az egyéni nyelvi izlés persze szabadon válogathat az egyenrangú nyelvi elemek közül.

Egedy Mária

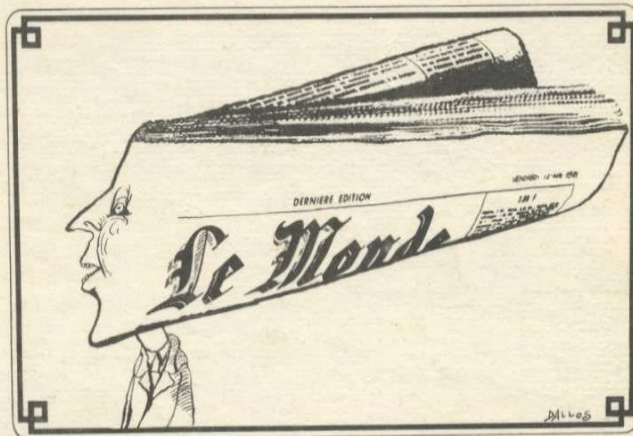
Vékonypénzű. Újság Zsolt – 8701 Marcali – szövé teszi levelében, hogy a című írt kifejezés újabbban egyre gyakrabban használatos ’szerény jövedelmű’ jelentésben.

A vékonypénzű melléknév újabb használata arról tanúskodik, hogy ez a szavunk új jelentéstartalmat kapott. Immár nemcsak soványat jelent, hanem lapos zsebűt, kispénzűt is. Valószínűleg az összetétel második tagja, a pénzű terelte ebbe az irányba a szó jelentését. Bár néhány éve még megpróbáltunk küzdeni ellene, ma már úgy véljük, a legokosabb, ha ezt az új jelentést tudomásul vesszük.

Balogh Judit

Televíziónézés – tévénézés. Patáki István – 7400 Kaposvár, Damjanich u. 3/B – helytelennek találja, hogy a televízió bemon-dónói – és megfigyelése szerint csak ők – ezt a kifejezést használják: „Kellemes tévénézést kívánunk!”

Dallos képes szótára FEJ

Tartalom

Benkő László: Juhász Gyula, a nyelvész... B/II, Lőrincze Lajos: A nyelvész Zsirái Miklós 1, Szathmári István: Év: esztendő, kis: kicsi 1, Szepesy Gyula: Hol a hiba, mi a hiba? 2, A szerkesztőség: A „hétvégi vikend”-hez 2, Daragó Ferenc: Tízéves az „Édes anyanyelvünk”-verseny 3, Horváth János: Vidám sarok 3, Karinthy Ferenc: Aszinkron 3, Lehner János: Óh, azok a sajtóhibák 4, Bor Ambrus: Süket rilék 4, Gasparics Gyula: Bonyolítsunk vagy lebonyolítsunk? 4, Sebestyén Ilona: A paradicsomhoz vezető kalauz 5, Szabó T. Ádám: Toalettszalom 5, Büky László: Varietas delectat? 6, Martinkó András: További szótévesztések 7, Simon Zóárd: Szárnyaszegett szállógék 7, Bakonyi István: Hatékonyabb anyanyelvi nevelés 8, Koltói Ádám: Nyelvsere 8, Wolf Tibor: Hová tűntél bodor-modor? 9, Bíró Ágnes: Iszkiri, Cicke, Fogdmeg 10, Ladó János: Vörös-e a Weöres? 10, Sámokréthy Péter: Gyógyszer a félre- és a meg nem értésre 11, Deme László: Félreérthetőség és félremagyarázhatóság 11, Fürtös Gusztáv: Néhány szó a mondatritmusról 12, Nyelvi játékok 12, Ajtony Péter: Képűség 14, Pető Gábor Pál: Terjedő elválasztási bizonytalanság 14, Somogyi Béla: Az idegen szavak elválasztásához 15, K. M.: Szemle 16, Takács Lajos: Tolna megye földrajzi nevei 16, Postaláda B/III., Juhász Gyula: Szavak B/IV.

A nyelvhasználatnak szinte annyi változata van, ahány ember. Megszokás és ízlés dolga, ki melyiket választja, s jellemző az is, melyiket nem kedveli. Így van Ön is a *tévézés* szóval, melyet sutta rövidítésnek tart a *televízió-nézés* helyett. Ez persze helyes, csak kissé hosszadalmas, mint maga a *televízió* szó is, amely már rég *tv*, (kimondva) *tévé* alakra rövidült. S ha meggondoljuk, hogy a televíziós adásnak minden másodperce talán több száz forintba kerül, nyilván nem ragaszkodunk az efféle nyájaskodáshoz: „Kellemes szórakozást kívánunk a televízió nézéséhez.” (Kissé furcsa ráadás is a nézés mellé kívánt szórakozás.)

Rövidítések először a szakmai nyelvhasználatban és a bizalmas beszédben keletkeztek (a nők valóban kedvelik az ilyen stílust), de tömegesen szaporodnak, s bekerülnek százszámra a mindennapi, köznyelvi használatba is. Így született a *tévé* s belőle a *tévézni* ige, ebből pedig a *tévézés* főnév. Az Ön méltatlankodó idegenkedésének eloszlatására felsorolunk néhány, szintén rövidítettől képzett hasonló igét; Ön is bizonyára természetesen, minden ellenszenv nélkül használ ilyeneket, mint *focizni*, *fotózni*, *fuszni*, *magnózni*, *totózni*, *lottozni*, *ultizni* stb. És nyilván nem mond a *vécé* helyett *water closet*-et vagy magyarul: angol rendszerű *vízöblítéses illemhely*-et. A rövidség a nyelvfejlődésnek egyik hatóereje.

Kovalovszky Miklós

Mondat végi, szó végi – mondatvégi, szóvégi. Magyar Lászlóné – 2624 Szokolya, Fő út, 91. – azt kérdezi levelében, hogy melyik írásforma a helyes: a *mondat végi*, *szó végi* vagy pedig az egybeírt *mondatvégi*, *szóvégi*. S azt is szeretné megtudni, vajon elfogadható-e az *5-ik* (kötet), *8-ik* (sor)-féle todalékolás.

Voltaképpen az egybeírt *-i* képzős alakulatok sem helyteleníthetők, hiszen a *mondatvégi*, *szóvégi* összetételei formából is levezethetők. Valószínűbb azonban, hogy az *-i* képzős származékok a gyakoribb *mondat vége*, *szó vége* jelölt birtokos jelzős szerkezetből alakultak, úgy, hogy az egyes szám 3. személyű birtokos személyrag lemaradt, s az *-i* képző közvetlenül a jelzett szó tövéhez tapadt. Ezért tehát a *mondat végi*, *szó végi* írásformát részesítjük előnyben.

Az *5-ik* (kötet), *8-ik* (sor) todalékos viszont egyértelműen helytelen. A sorszámnévképző sohasem *-ik*, hanem *-dik* (*negyedik*, *hatodik* stb.) vagy pedig – összetételekben – *-d* alakú (*har-*

madéves, *ötödfél* stb. A *-dik* sorszámnévképzőt nem szabad összetéveszteni az *-ik* kiemelő jellel. Ez a viszonylag ritkán használatos jel csak közép- vagy felsőfokú mellénevekhez járul: például: a *fiatalabbik* leány, a *leggyesebbek* tornász stb.

T. Urbán Ilona

Köszönési és megszólítási formák Villányi László – 2330 Gyömrő, Eskü u. 4. – nyelvhasználati gondjairól számol be levelében.

Igaza van, a társalgási (köszönési, megszólítási stb.) formák használatában óriási a bizonytalanság.

A régebbi köszönési és megszólítási formák mibenlétéről, használati követelményeiről, szokásrendszeréről Kertész Manó „Szállok az úrnak; Az udvari magyar beszéd története” című munkája tudósít. A mai társasági érintkezés ez irányú kíváncsiságairól, gyakorlatáról a Nyelvművelő kézikönyv I. kötetének megjelenéséig csak egy-egy illemtankönyv utalásából szerezhetünk valamelyest eligazítást. Az említett kézikönyv köszönésszerű c. szócikke részletesen tárgyalja a társasélet ősi megnyilatkozásának, a köszönésnek a legkülönbözőbb változatait (l. 1249–1256). A hamarosan megjelenő II. kötetben a megszólítások formáiról, a magázásról, tegezésről, önözésről is tájékozódhat majd az olvasó.

Az elavult címek, megszólításformák ma már csak régi témájú filmekben, színdarabokban, regényekben bukkannak fel. Nyilván ilyesemből merítette Ön azt a nézetét, hogy a *tekintetes bíró-ság* még ma is érvényes megszólítási forma, holott manapság már a *tisztelt bíró-ság* járja.

Őszintén szólva mi sem lelkesedünk a gunyorosan hangzó *asszonytárs* megszólításért. Miért nem szólítja említett családtagjait egyszerűen a keresztnévükön?

A magázás ellen semmi kifogásunk sem lehet. Előfordul azonban – elsősorban az idősebbek körében –, hogy a *maga* helyett szívesebben veszik az *ön* megszólítást. Aki ezt igényli, annak járjunk vele a kedvében!

Felde Györgyi

Nyelvjárási elemek újság-cikkeiben. Kádár Gézané – 4400 Nyíregyháza, Toldi u. 91. – kifogásolja, hogy egyes helyi lapok újságírói cikkeikben megtartják riportalanyai izes, sajátos kifejezéseit.

A művelődési különbségek fokozatos megszűnésével a nyelvjá-

E hasábokon verseket közlünk. A magyar irodalom kincstárából válogatott olyan verseket, amelyekben a költők anyanyelvükről szólnak, a nyelv megtartóképeségéről, szépségéről, gazdagságáról, játékosságáról és a szavak varázserejéről.

Juhász Gyula: SZAVAK

Szavak, csodálatos szavak.
Békítenek, lázítanak.

Eldöntenek egy életet.
Följárnak, mint kísértetek.

Szárnynak, mint a gondolat.
Görnyedve hordnak gondokat.

Világokat jelentenek.
Meghaltál, ha már nincsenek.

Dalolnak és dadognak ők.
Gügyögnek, mint a szeretők.

Ölnek és feltámasztanak.
Szavak, csodálatos szavak.

rárok jelentősége mindinkább csökken. Amíg azonban fennmaradnak, értékes stílusos források a köznyelv és az irodalmi nyelv számára. Hiszen a nyelvjárások hangrendszer, szókincs igen expresszív hatású.

Szépíróink régóta élnek ezzel a lehetőséggel. Gondoljon például a klasszikus műveltségű nagy nemzeti költőre, Berzsenyi Dánielre. A veretes stílusú Közéleti télen a görög és latin szavak között egy népies alakváltozat jelenik meg: *bimbajá-t* mond *bimbója* helyett. Ezzel vall életformájáról, tájhoz kötöttségéről, vele jellemzi fiatalágát. – Arany a nép ajkán eltorzult német szóval kelt humoros hatást: „Egyszer bekukkant Istók Debrecenbe, Aligha ott nincs. No ni! Rittig, az!” (Bolond Istók) – Ady sem áttal ily módon hangulatot kelteni: „Ak-kor is úgy volt, frász törhette ki A dal és szépség magyarját” (Néhai Vajda János). És folytathatnánk tovább.

Mi természetesnek tartjuk, hogy egy tudatos helyi lap újságírója nem „fordítja le” olvasói számára riportalany izes beszédét, hanem inkább megőrizni szeretné a gyérülő szókincset. Azt esetleg megteheti, hogy a nagyon elhomályosult szavak mellé odairja, éppen a felelevenítés ér-

dekében, köznyelvi megfelelőjüket.

Ha körülnézünk egy kicsit, sok olyan közszót találunk, melyet idegennek tartunk, de kiejtése módosult, azaz idomult nyelvünkőz: *fotel* és nem *fotój* (már a helyesírási szótár szerint is), *bakter* (Wachter), *revü* (röví), *virsli* (Würstel), *spenót* (Spinat), *sparhelt*, *spór* (Sparherd), *juss* (ius), *kugli*, *krigli* stb. Minden nyelvben meglevő állandó folyamat ez.

Fontos azonban a szóhasználat indoklottsága. A mérték és ízlés ebben is kötelező. De a témát színesítő, a beszélőt jellemző népiesült szó telitalálat lehet.

Egedy Mária

HELYREIGAZÍTÁS

A lapunk 1. számában közölt, Kiment a ház az ablakon... című ismertetésünkben a szerző neve helytelenül jelent meg. A könyvet Lukácsy András írta. Elnézést kérünk tőle és az olvasóktól.